Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

MENNESKER OG BEGIVENHEDER I ESBJERGS HISTORIE

1899–1949

MENNESKER OG BEGIVENHEDER

i Esbjergs historie

MENNESKER OG BEGIVENHEDER

i Esbjergs historie

REDIGERET AF
VICEINSPEKTØR ARNE JØRGENSEN

I kommission hos
JESPERSENS BOGHANDEL
ESBJERG 1948

Udgivet af Foreningen til Esbjergs Forskønnelse med støtte fra Sydvestjysk Samfund og en række af byens borgere i anledning af Esbjergs købstadjubilæum.

★

De gamle esbjergbilleder er velvilligst udlånt af Esbjerg Museum.

K. ROSENDAHL AKTS. - ESBJERG

Danmarks forpost mod vest —

AF TORBEN JENSEN

Allerførst var du et håb,
en stille, utopisk drøm
i forfædres frugtbare hjerner.
Dernæst en idé, der langsomt tog form
hos førende mænd, da landet —
nødstedt, skamskændet, såret i roden —
midtsamlede al energi
i et eneste
mandigt manende motto:
»Hvad udadtil er tabt,
skal indadtil vindes!«

Jylland måtte vindes,
de vældige vidder
drages ind under plov og kultur,
og Vestkysten åbnes
med et vindu ud imod verden,
et åndehul, en trækkanal
for de vestlige vandvejes
rige og strømmende liv.

En havn måtte bygges —
og havnen blev til
i kraft af det korte
og stærke: vi vil!

Men næsten som Pallas Athene, der sprang
fuldt færdigt fra Zeus'es pande,
sprang der ved havnen en by
frem på de nøgne, vindblæste bakker,
famlende først — javel —
usikkert og fødselsbesværet,
men uimodståeligt —
som en hed eksplosion af alt overvindende
indestængt kraft.

Hvad end kom i vejen —
den kæmped' sig frem
i kraft af tusind
nyskabte hjem.

Indtil den nu som en opfyldt drøm,
som en glødende idé, der blev hamret
hensynløst ud i et fantastisk digt,
ligger fremtryllet dèr for vort blik,
som skabt ved et under
på en eneste nat. —

Dette er din korte historie:
af menneskedrømme blev der digtet en by
i kajer, i anlæg,
i huse, maskiner og skibe —
en hektisk akt,
underlagt skabelsens blå symfoni,
det stormende brus
af hamrende og dunkende mulighed
for stedse rigere liv
i et nyfødt samfund, der stråler
som fremsynte forfædres
lykkeligt triumferende tro
i et delvist falleret
gammelmandsbo.

Der går stønnen og suk
igennem dine lige,
ranke og renblæste gader,
Vesterhavets dybe, rytmiske døn,
der dagligt fortæller,
at et nedbrudt Danmark tog til i vækst,
da det åbnede porten på gab
og lod fremmede verdners pulsslag
banke en strøm af fornyet blod
igennem de gamle
åreforkalkede vener.

Og aldrig har nogen
indsprøjtning givet
en syg mand mere
mod på livet.

Esbjerg! Du friskeste skud
på den gamle stamme!
I solskin, regn og blæst
som Danmarks yderste forpost mod vest
ligger du dèr,
lidt barsk,
men karsk,
furet af vejret og havet —
og dog med din knøseprofil
parat, trods alt, til smil.

Mennesker og begivenheder i Esbjergs historie

AF FHV. BORGMESTER M. MORTENSEN
OG FHV. HANDELSMINISTER, KONSUL J. VILLEMOES

Fhv. borgmester M. Mortensen er født i Rude ved Odder som søn af smedemester Jens Mortensen. Han blev udlært som smed i 1889 og kom til Esbjerg som lokomotivfyrbøder 1. september 1897. Han var medlem af Esbjerg byråd fra 1902 til 1941, de sidste 12 år som borgmester.

Jeg kom til Esbjerg en trist efterårsdag i 1897. Jeg kom fra Århus. Så snart jeg havde passeret Silkeborg, så jeg kun lyng, lyng og atter lyng, så langt øjet rakte, med enkelte dyrkede pletter iblandt. Esbjerg lignede — hvad den var — en nybyggerby — en samling huse på en pløjemark. Det første, jeg mødte, var banegården eller »Brædderskuret«, som den kaldtes i daglig tale. Fra den kom man ud på landevejen — den nuværende Exnersgade. Kongensgade var lige blevet asfalteret, ellers var gaderne kun jordstriber mellem husene med dybe hjulspor.

Da jeg havde været en tur rundt i byen, var jeg på det rene med, at her blev jeg ikke længe. Jeg ville hurtigst muligt søge tilbage

til Århus, hvor jeg kom fra. Alligevel blev jeg her — og er her på 52. år, og jeg har aldrig fortrudt det nogen dag.

Da jeg kom i 1897, var der gået 29 år, siden loven om havnen var trådt i kraft og gav stødet til Esbjergs grundlæggelse. Mange af de første pionerer, som er beskrevet i tidligere bøger og skrifter om Esbjerg, var da døde eller rejst bort, men nogle var der endnu. Først og fremmest konsulen, grosserer J. Lauritzen, som vel nok var den, der stærkest prægede den hastigt voksende bys erhvervsliv. Senere, da jeg gennem byrådsarbejdet fik ham på nærmere hold, fandt jeg i ham en jævn og usnobbet borger, for hvem byens trivsel var en virkelig hjertesag. Lad mig også nævne konsul C. Breinholt, hvis interesse for byen særlig gav sig udslag i plantninger omkring Esbjerg — en sag, der sandelig også nok kunne trænge til at fremmes. Jeg husker også Thorvald Møller, teglværksejer og grosserer i bygningsartikler, som anlagde et smukt lystanlæg i Østerbyen ved den nuværende lergrav. Fra min egen kreds vil jeg nævne den kendte fagforeningsmand, arbejdsmand H. M. Hansen, sadelmager Andersen — som senere blev overpostbud —, smed I. I. Marcussen, snedker Lauritsen — der senere blev journalist og redaktør ved Socialdemokraten — og arbejdsmand Marcus Stockholm. Disse mænd gjorde et stort og godt arbejde for arbejdernes faglige og politiske organisering. — Men jeg husker også andre fra denne første tid. -- Der var glarmester Melchior, en af byens få ryttere, kendt af alle, når han iført lange støvler og tyrolerhat strunk og stiv kom ridende igennem Kongensgade. Og der var marskandiser Jensen Nyboe, der boede Kongensgade 62. Der førte en høj jerntrappe fra fortovet op til butikken, i hvis vinduer der hver dag udhængtes meddelelser om, hvad der særligt beskæftigede butikkens indehaver. Snart var det kommunen, der måtte holde for, oftere var det redaktør Sundbo, på hvem han havde kastet sin særlige »kærlighed«. Ja, selv Majestæten, Kong Christian IX, gik ikke ram forbi. En dag så man en gengivelse af det kendte maleri af kongen til hest med en lakaj i baggrunden hængt op i vinduet

og under billedet følgende tekst: »Denne mand koster det danske samfund een million kroner om året — er han det værd?« Dette var naturligvis majestætsfornærmelse og blev straffet efter fortjeneste. — Og der var »Spil-Thomas«! — Som man i andre byer havde en trommeslager, der gik rundt i byens gader og annoncerede køb og salg, således havde Esbjerg sin klokkemand — nemlig »Spil-Thomas«, som på sin klokke kunne spille en selvkomponeret melodi. Når den lød i gaden, vidste man, at der var et eller andet på færde, og alle lyttede efter, hvad der ville komme. Snart var det en auktion, oftere var det en radmager krikke, der blev ført rundt i gaderne, samtidig med at Thomas, efter at have spillet sin kendingsmelodi, udråbte: »Kødet af denne fede hest udsælges på torvet i morgen.« Endelig må jeg nævne endnu en karakteristisk Esbjerg-borger, slagtermester Pacharzina, om hvis friske væsen og gebrokne sprog der endnu går utallige morsomme historier.

Esbjergs befolkning var på denne tid — efter spekulationstidens udskejelser — meget fattig. Folkevittigheden sagde — og ikke uden grund —, at byen kun ejede een hundredkroneseddel, og den blev lånt ud til Esbjerg-borgere, der skulle udenbys mod, at de afleverede den igen ved hjemkomsten. Men humøret var der ikke noget i vejen med, og troen på byens fremtid var urokket; og så var man så herligt usnobbede, en egenskab, der altid har forlenet Esbjerg og dens befolkning med en egen charme.

Hos flere af Esbjergs historieskrivere har det løsslupne liv i »Tutten« — marketenderiet på havnepladsen — fået en fremtrædende plads — efter min mening for fremtrædende; thi bortset fra måske de første 10—15 år efter havnens påbegyndelse, hvor der vel nok på havnen var uheldige elementer, var Esbjergs befolkning ædruelig. At der naturligvis dengang som overalt i landet forekom umådeholdent drikkeri, er givet. Priserne på spiritus var lave, og det, vi nu forstår ved forlystelsesliv, eksisterede ikke. Men livet i »Tutten« var selvsagt kun typisk en kort overgang under havnens

anlæg. Forholdene blev hurtigt anderledes — var det i hvert fald, da jeg kom til byen. Jeg husker således et stort møde omkring århundredskiftet på et af byens hoteller med flere hundrede deltagere. Mødet varede adskillige timer, og dog tror jeg ikke, værten serverede over 20 genstande. Den kendsgerning, at der ud af en befolkning på 13000 var 2800 organiserede afholdsfolk, skal jo også sætte sit præg.

Lad mig også her kort omtale et andet karakteristisk forhold, der gjorde sig gældende i slutningen af 90erne. Medens der under den værste spekulationsperiode — 95 til 97 — herskede så stor bolignød i Esbjerg, at folk ofte flyttede ind i husene, før håndværkerne havde forladt disse — man havde endogså tilfælde, hvor folk flyttede ind, før trapperne var sat op — var situationen i slutningen af 97 og adskillige år fremefter den stik modsatte. Folk flyttede fra byen i stort tal, og kun få flyttede til. En overgang var det ligefrem regelen, at der i huse med flere lejligheder var mindst een tom. I mange tilfælde stod ejendommene helt tomme. Efterhånden blev det så galt, at man kunne flytte ind i en hvilken som helst ejendom og tage en tom lejlighed uden først at have talt med ejeren, der forøvrigt ofte boede i en helt anden by. Det hændte flere gange, at en ejer af en sådan ejendom kom for at se til den og så opdagede, at den var beboet, hvilket han naturligvis var veltilfreds med. Men når han så ville have husleje, kunne det også hænde, at lejeren gav ham det trøsterige svar: »Skal jeg betale husleje, så kan jeg lige så godt flytte et andet sted hen. De må dog være glad ved, at der bor en i huset, der kan føre tilsyn.« Og på dette grundlag blev der flere gange sluttet forlig.

Byens første borgmester, Jørgen Lyngbye, var en meget dygtig og fremfor alt retfærdig mand. Han var kongevalgt og følte sig derfor først og fremmest som regeringens repræsentant, hvis opgave det var at bringe orden i de ikke så lidt kaotiske tilstande.

Byen var fattig, og borgerne var fattige, det var derfor en svær

opgave for det første byråd at få de krav, der stilledes og måtte stilles til kommunen, til at forliges med indtægterne. Byen manglede så godt som enhver antydning af de institutioner, som nødvendigvis må findes i en moderne by. Der fandtes intet sygehus, intet offentligt slagtehus, af skoler kun de to forskoler og de to gamle bygninger i Danmarksgade og Norgesgade, med kloakeringen var det småt, der var intet elektricitetsværk, gasværket og vandværket var ufuldkomne, og næsten ingen af de mange gader var istandsatte. Desuden manglede der næsten helt beplantninger, parker og anlæg. Som der så sandt står i Stuckenbergs Esbjergsang:

Intet læ og ingen hvile,
stakket stund til fest.
Vil du drømme, vil du smile,
drøner det mod vest.

Ja, sådan var det. Der råbtes overalt og alle steder fra på forbedringer og afhjælpning af alle de utallige mangler, der klæbede ved vor by; men det, der skulle til for at opnå dette, var der knap tid på — nemlig penge. Pengene skulle naturligvis komme gennem de personlige skatter, men når man så får at vide, at disse skatter et enkelt år kun indbragte 220.000 kr., vil man forstå, at der opstod en ret stor spænding mellem kravene fra borgerne og de bevilgende myndigheders evne til at opfylde dem.

Den 14. januar 1902 var der valg til byrådet, som bestod af 10 repræsentanter valgt af den almindelige vælgerbefolkning og 9 af de højestbeskattede. Almindelig vælger var enhver mandlig borger, som betalte skat og var fyldt 25 år, til den anden gruppe hørte den højestbeskattede femtedel. — Ved valget kom 10 socialdemokrater ind med redaktør Sundbo som ordfører.

For de, der har kendt de to mænd, borgmester Lyngbye og redaktør Sundbo, står det som en selvfølge, at samarbejdet mellem dem måtte slå gnister. Begge var særprægede og stærke mænd, begge var besjælede af den tanke at gøre Esbjerg til en moderne

by, som i enhver henseende kunne klare sig i konkurrencen med landets øvrige købstæder. Borgmester Lyngbye ville nå målet på den mest forsigtige måde ved at tage små skridt, og fremfor alt ville han ikke anstrenge borgernes økonomi for stærkt — men fremad ville han, og derfor kom han også af og til i modsætning til den højestbeskattede del af borgerne i byrådet; thi som den retsindede mand, han var, ville han altid gennemføre, hvad han anså for rigtigt og retfærdigt, men naturligvis stadig holdende sig indenfor den grænse, som han mente, byens økonomiske muligheder satte. Redaktør Sundbo var i mange henseender hans modsætning. Sundbo ville også fremad, men for hans urolige og iltre sjæl var små forsigtige skridt ikke nok. Sundbo tog tingene med storm. Der var altid liv og bevægelse, hvor han var med. Kunne vi ikke gennemføre det, der ansås for nødvendigt — måske endda kun ønskeligt, med de midler, vi selv rådede over, ja, så måtte vi — som man forøvrigt gjorde overalt i stat og kommuner — låne.

Det første sammenstød i byrådet mellem socialdemokraterne og den anden gruppe var på skolevæsenets område. Esbjerg havde dengang landsbyskoleordning med tilladelse til for forældrene at få deres børn udskrevet til sommertjeneste hos bønderne. Dette fik vi hurtigt standset — den største modstand mødte vi forøvrigt hos forældene, som mente, at de ikke kunne undvære den fortjeneste, det gav at have et barn mindre på kost plus de 30—35 kr., som drengen kom hjem med om efteråret.

Vi havde altså heller ikke nogen eksamensskole, og her satte Sundbo fulgt af sin gruppe meget hårdt ind. Hans særlige modstander her var realskolebestyrer Rybner Petersen — en dygtig skolemand og en stærk personlighed. Måske så Rybner Petersen i en sådan kommunal børneeksamensskole en konkurrent til hans egen private eksamensskole, som forøvrigt senere blev til Esbjerg Statsskole. Efter et utal af byrådsmøder, hvor bølgerne tit gik højt, lykkedes det dog i løbet af 1904 og 5 at få tilslutning fra de højestbeskattede til en skoleplan omfattende også en eksamensmellemskole.

Som allerede nævnt havde byen intet sygehus — eller så godt som intet, idet der nogle år i forvejen var indrettet et interimistisk hospital i epidemihusets økonomibygning på Bavnehøj — der, hvor nu gartnerne har auktionshal. Som læge var overlæge Cold blevet antaget. Den lægelige side af sagen var altså i den fineste orden. Den unge, dygtige læge gjorde her et stort og fortjenstfuldt arbejde under de mest primitive forhold. Men det var naturligt, at kravet om et ordentlig sygehus blev rejst af os, og snart blussede en voldsom kamp op om dette spørgsmål. Alle var enige om, at spørgsmålet måtte løses, men B-gruppen var bange for omkostningerne.

Som et lyn fra en »mørk« himmel kom den senere overlæge Brinch fra Spangsbjerg Sanatorium midt under denne strid med meddelelsen om, at nu kunne vi få et sygehus aldeles gratis, idet han havde formået St.-Joseph-søstrene til at bygge et sygehus i Esbjerg, såfremt der kunne opnås enighed med Esbjerg kommune om belægning af dette. Forslaget blev hilst med begejstring af dem, som kun så på pengepungen, medens andre, og deriblandt ikke mindst de kirkelige kredse, var mindre interesserede. Hospitalet i Nørregade blev imidlertid opført og kom i drift, men spørgsmålet om et kommunalt sygehus blev ikke af den grund taget af dagsordenen — tværtimod. Kravet om et kommunalt sygehus, hvor overlæge Cold skulle regere, blev fastholdt. Efterhånden sluttede borgmester Lyngbye sig til dette standpunkt til stor forargelse for borgergruppen, der nu vendte front også mod ham; men han var som før nævnt en mand, der ikke veg fra, hvad han anså for ret, og da han nu efter mange overvejelser var kommet til det resultat, at et kommunalt hospital var at foretrække, stod han urokkelig fast på dette standpunkt.

I 1905 skulle der være valg af den højestbeskattede del af byrådet, og nu skete der dette, at den højestbeskattede femtedel kom til at omfatte samtlige vælgere. Ifølge den da gældende valglov skulle de højestbeskattede have betalt ⅕ af samtlige skatter, ejendomsskatterne iberegnet, havde den højeste del ikke betalt det

i loven fastsatte beløb, måtte man optage så mange lavestbeskattede vælgere på valglisten, at beløbet nåedes. Ved udarbejdelsen af valglisterne opdagede man hurtigt, at man ikke kunne nøjes med den meget omtalte ⅕, men måtte tage alle med. Dette var vistnok en for hele landet enestående situation, at alle til den almindelige vælgerklasse hørende vælgere nu pludselig blev rykket op som højestbeskattede. Et bevis for borgernes ret små indtægter.

Nu kunne socialdemokratiet have valgt hele byrådet, men partiet nøjedes med at vælge 2 repræsentanter, de radikale 6 plus 1 konservativ — maskinfabrikant Holger Olsen.

Muligheden for at få sygehuset vedtaget var nu til stede, og det skete også. De tegninger og overslag, der leveredes af arkitekt Clausen, var færdige og udbudt i licitation, men da tilbudene forelå, lå disse betydeligt over arkitektens overslag, han slog i bordet og sagde: »Nej, det er f.... for galt.« Da der ikke ved forhandling kunne opnås en ordning med nogen af de tilbudsgivende, vedtog byrådet med socialdemokraternes 12 stemmer mod de øvrige at lade sygehuset opføre uden medvirkning af entreprenør. Denne beslutning gav anledning til en heftig meningsudveksling, hvori efterhånden hele landet deltog, og ordet »kommunesocialisme« var på alles læber. Arbejdsgiverforeningen tog naturligvis parti mod byrådet, d. v. s. mod socialdemokraterne. Inden ret længe blev det umuligt eller i hvert fald meget vanskeligt for byen at købe de nødvendige materialer til bygningerne, hvorfor man måtte gå omveje, således købte Lauritzen, Vilslev, sten til en skole. Stenene solgte han derefter til os; stenene var købt — så vidt jeg husker i Kolding — og blev ekspederet til Vilslev. For nu ikke at få dobbelt jernbanefragt gjorde man forsøg på at få stenene omekspederet, medens de var undervejs, dette lod sig ikke gøre. Kommunen måtte betale dobbelt fragt. — Kedel- og varmeanlægget købtes i Flensborg, det var hverken billigt eller godt. Jeg må indrømme, at det gamle ord om det magre forlig og den fede proces kom til at passe her.

Under de indre stridigheder i byrådet om navnlig denne sag søgte hele den borgerlige gruppe om tilladelse til at udtræde af rådet, dette blev nægtet, hvorefter to af gruppen flyttede ud af byen, så skulle der efter da gældende lov holdes suppleringsvalg. Ved dette valg blev der valgt 6 konservative, deriblandt sagfører H. Hvedstrup, og en venstremand, der var bogtrykker K. Rosendahl. Bogtrykker Rosendahl sad i byrådet til 1937.

Rosendahl vandt sig mange venner i rådet, han var et flittigt, dygtigt og meget initiativrigt medlem, som det altid var en fornøjelse at arbejde sammen med, og som efterlod sig et betydeligt savn, da han i januar 1937 trådte ud.

I 1904 købte kommunen den nuværende administrationsbygning. Så vidt jeg husker, kostede den 54.000 kr. Som eksempel på, hvor dybt krisen i halvfemserne havde grebet ind, skal her anføres, at da borgmester Lyngbye kom til byrådet med tilbud om køb af ejendommen og nævnede prisen, blev der ret stor debat på tværs af partilinierne. Et enkelt medlem (socialdemokrat) udtalte: »Nej, jeg skal ikke have nogen ejendom købt, det har vi haft nok af her i Esbjerg, Vor Herre bevares.« Kommunens kontorer var dengang beliggende i trælandler Rasmussen ejendom på Torvet, og vi havde 1. og 2. sal til rådighed. Her fandtes hele administrationen inclusive stadsingeniør, forsørgelsesvæsen og udvalgsværelser. Lejen var 1200 kr. pr. år. Vi yngre medlemmer af rådet havde ikke skrækken fra spekulationsperioden i os, så vi slog til og købte huset, hvilket ingen hverken af os eller andre har fortrudt. Kommunen havde ganske vist kun brug for en mindre del af huset, men det er der jo som bekendt rådet bod på siden. Det skal lige bemærkes, at telegrafvæsenet boede i stueetagen til Torvegade, og at den øvrige del af denne fløj var udlejet til beboelse.

Borgmester Lyngbye, der kom fra Frederiksberg, havde svært ved at vænne sig til det flade, åbne land, han var derfor overalt på færde for at skaffe noget læ og noget skønt, og han fik da i 1904 dannet en forening med det formål at forbinde de bestående plantninger, der var i deres første spæde barndom, med hinanden. Vi havde strandskoven vest for Vardevej, Lauritzens plantage øst for vejen, strandplantagen mellem Hjertingvej — som der dengang ikke var tænkt på — og havneterrænet og Gjesing plantage — nu Gjesing skov. Planen gik ud på at købe en 40 alen bred strimmel jord, begyndende ved Jyllandsgade, som forbandt de her nævnte plantninger, og på den at anlægge en spadseresti med plantninger på begge sider. Foreningens medlemmer skulle hver indskyde 50 kr., der enten betaltes kontant eller opkrævedes med 1 kr. pr. måned. På denne måde indkom der ca. 8000 kr. — tilstrækkeligt til gennemførelse af planen. Da arbejdet var udført, blev arealerne uden betaling overdraget kommunen, der så overtog den fremtidige vedligeholdelse. På denne måde fik Esbjerg sine skovveje.

Vognsbøl park og mose er et kapitel for sig. Hvem der er fader til tanken om at omdanne den sump, der hed »Vognsbøl Mose«, til en park, er i denne forbindelse ikke afgørende, der var forøvrigt flere, som havde den samme idé. Hovedsagen var, at hele byen var enig om at gennemføre planen, men »riget fattes penge«, det måtte vente. Imidlertid kom vi efter den første verdenskrig ud for en stor arbejdsløshed. Kunne man nu anvende den ledige arbejdskraft til noget bedre end at tage fat på realisationen af planen, som nu var udarbejdet? Arbejderne skulle jo alligevel have noget at leve af. Det er til ære for det daværende byråd, ja, for hele det esbjergske samfund, at der var fuld enighed om denne sag. Hvad den har kostet, er der vistnok ingen, der ved, derimod ved vi, at den ikke er for dyr, at vi ikke kunne undvære disse smukke anlæg, som — lad mig tilføje det — holdes så smukke og hyggelige af vor udmærkede skovrider Frederiksen.

Tanken om at skaffe Esbjergs gamle et hjem var en af de ting, der stod på dagsordenen allerede fra det første byråds dage. Kravet om et sådant hjem voksede sig naturligt stærkere, efterhånden som antallet af gamle forøgedes. I 1899, da byen blev købstad, bestod befolkningen så godt som udelukkende af unge folk og børn. Af gamle folk med ret til alderdomsunderstøttelse var der ikke mange, og trangen til et hjem var derfor heller ikke endnu så stærk, men for hvert år, der gik, forøgedes tallet. I 1904 foreslog alderdomsudvalget, som det dengang hed, at opføre et hjem for de gamle. Man havde til formålet udset den grund i Kirkegade, hvor dieselcentralen nu er beliggende. Grunden blev købt, og der udarbejdedes en plan til et hjem med plads til ca. 20 gamle. Overslaget lød på 90.000 kr. Inden tegningerne og planen iøvrigt var godkendt af byrådet, blev det klart, at der kunne blive flertal for opførelse af et nyt sygehus. Når denne plan var gennemført, ville det gamle sygehus stå ledigt, og man fandt dette velegnet til alderdomshjem — i hvert fald for en ret lang årrække. Dette vedtoges af byrådet mod alderdomsudvalgets stemmer. Da det nye sygehus i november 1909 blev taget i brug, indrettedes den nu ledige bygning til hjem for de gamle og virkede som sådan, indtil det i 1929 afløstes af hjemmet i Nørvang. Kun et par ord om det nye: Mon man kan huske al den strid, der stod, og den bitterhed der nedkastedes over vore syndige hoveder, fordi man ville have det nye hjem liggende derude så langt fra byen. De gamle kunne jo ikke komme på besøg hos pårørende inde i byen. Ja, nu er det jo gået således med dette, som med andre ting, der lå udenfor byen, at nu har den strakt sine arme derud, og nu er de gamle godt tilfredse med, at de bor så roligt og fredeligt i »Skovkanten«, og kan, selv om de er ringe gående, dog komme i skoven og parken.

På budgettet for 1905—06 indstillede teknisk udvalg til byrådet en bevilling på 500 kr. til undersøgelse af muligheden for at starte

et elektricitetsværk i Esbjerg. Når udvalget på dette tidspunkt fremsatte forslaget, var årsagen den, at et privat konsortium forinden havde søgt om koncession på anlæg og drift af et elektricitetsværk. Dette afslog byrådet. Udvalget mente derfor, at når vi havde afslået at lade private løse dette for borgerne og — som det senere viste sig — også for kommunen så vigtige spørgsmål, måtte det være kommunens pligt i det mindste at undersøge muligheden for rentabiliteten af så vel som trangen til et sådant anlæg. Dette spørgsmål, om der skulle være et elektricitetsværk i Esbjerg, der for nutiden er så afgjort, at det måtte være udenfor diskussion, lå dengang helt anderledes. Man havde ikke megen erfaring for, om det nu også kunne betale sig, eller om trangen var stor nok til, at kommunen skulle udsætte sig for øgede udgifter hertil.

Udvalgets forslag blev tiltrådt — også af borgmester Lyngbye, der dog fremsatte følgende motivering: »Jeg vil gerne stemme for indstillingen, men jeg håber, at undersøgelserne vil vise udvalget, at det ikke endnu kan betale sig, og at spørgsmålet derfor bliver udsat, indtil det er sikkert, at kommunen ikke bliver påført udgifter ved en sådan foranstaltning.«

Undersøgelserne slog imidlertid fast, både at der var trang til et værk, og at driften udmærket kunne betale sig og endda give overskud til kommunen. Udvalget, der bestod af 5 medlemmer, blev nu udvidet med to. Efter endt undersøgelse indstillede udvalget enstemmigt at opføre et værk og at overdrage projekteringen til ingeniør P. A. Pedersen, København. Da projektet med tilhørende rentabilitetsberegning forelå, viste det sig, at der det første år måtte regnes med et underskud på 13.000 kr., at driften allerede det følgende år ville balancere og senere give overskud. Overskud eller underskud var helt afhængig af, hvor stor tilslutning der kunne forventes. For at opnå en så stor øjeblikkelig tilslutning, at der var mulighed for balance, indstillede udvalget efter forslag fra ingeniøren, at byrådet skulle stille installationslån til rådighed for husejerne. Vi var allerede da klar over, at der var tilstrække-

lig mange husejere såvel som håndværkere, der gerne ville have elektriske installationer enten af lys eller motorer eller begge dele, men pengemangelen efter krisen i halvfemserne var endnu følelig. Byrådet tiltrådte indstillingen, hvorefter der udsendtes tegningslister til husejerne. Tegningen gav et aldeles strålende resultat, så stort, at udvalget endnu inden værket var helt færdigt, måtte tage fat på en fordobling af den bestilte kapacitet. Da værket var færdigt, var det dobbelt så stort som oprindelig planlagt, og selvsagt var også det oprindelige overslag overskredet med — så vidt jeg husker 60 %. Dette gav anledning til stærke angreb i et af byens blade under valgagitationen. At det stipulerede underskud på 13.000 kr. allerede efter det første års drift var forvandlet til et overskud på 26.000 kr., toges der naturligvis ikke hensyn til. Til driftsbestyrer antoges maskinmester P. Buhl. Buhl var en overmåde flittig mand, der tidlig og sildig var på færde for værkets udvikling. I en lang årrække drev værket også installationsforretning. Formålet hermed var at gøre installationerne så billige som muligt.

Omkring 1912 kom driftsbestyreren med forslag om at komme i forbindelse med oplandet og udbygge et højspændingsnet, særlig i den vestlige del af Ribe amt. Forslaget blev ikke tiltrådt af byrådet, men var dog anledning til, at vi senere kom i forbindelse med SAEF — Sydvestjyllands Andels Elektricitets Forsyning.

Værket, der begyndte med to dieselmotorer — en på 180 HK og en på 120 HK — råder nu over 3 stk. dieselmotorer på tilsammen 6000 HK, en dampturbine på 10000 HK. Det udvides for tiden med en dampturbine på ca. 22000 KWT.

I 1940, da tilførslen af olie til dieselmotorerne standsede, blev det hurtig klart, at de dieseldrevne værker ville komme ud for store vanskeligheder. Ministeriet for offentlige arbejder nedsatte da et udvalg med det formål at undersøge, om de enkelte dieselværker, eller om og da hvordan de kunne tilsluttes de eksisterende dampdrevne værker, kunne ingen af delene finde sted, da hvil-

ke foranstaltninger der kunne træffes, for at forsyningen af elektrisk strøm bedst og billigst kunne holdes i gang. Udvalget fik en ret udstrakt bemyndigelse til at træffe bestemmelse.

Udvalget indkaldte blandt snese andre værker også Esbjerg, Herning og Holstebro til et møde i København, hvor det bestemtes, at Esbjerg — så snart dampcentralen kom i drift — skulle forsyne de to byer og de til disse naturligt hørende små landværker med strøm. Dette samarbejde, der senere kom til at omfatte såvel Ringkøbing, Struer, Grindsted, Skjern og Åbenrå, er siden fortsat og er mellem Esbjerg inklusive S. A. E. og Herning knyttet endnu fastere i Interessentskabet »Vestkraft«.

Første januar 1900 fratrådte borgmester J. Lyngbye, der havde fået embede i Helsingør. Inden sin afrejse gav borgmesteren en afskedsfest for byrådet, hvor Stuckenbergs esbjergsang første gang blev sunget. Borgmesteren fortalte forinden sangens tilblivelseshistorie: Til festen for afsløringen af kongestatuen på Torvet havde komiteen bestilt en kongesang hos Stuckenberg. Digteren sendte esbjergsangen, idet han skrev: »Ja, nu sangen er skrevet, kan jeg jo nok se, at det ikke er en kongesang, men måske de alligevel kan bruge den«. Borgmesteren tilføjede: »Jeg syntes, den var så smuk, og så udmærket beskriver Esbjerg, at vi beholdt den, for ved passende lejlighed at bruge den som esbjergsangen«. Dette er alle esbejrgensere borgmesteren taknemmelige for.

I januar måned tiltrådte borgmester K. Holch sit embede som Esbjergs 2den og sidste kongevalgte borgmester, han blev i 1919 Esbjergs første folkevalgte borgmester. Knud Holch var en venlig, elskværdig mand, et klogt hovede og et meget vindende menneske, han var tillige en udmærket forhandlingsleder, var meget forsigtig, sommetider for forsigtig i sine dispositioner, således holdt han på, at skatterne i krigsårene ikke gerne måtte komme over 1.000,000 trods prisstigninger — dette medførte, at kommunens

økonomi var ret anstrengt, og at lånene steg ret voldsomt fra ca. 6.000.000 ved begyndelsen af byrådsperioden 1917—21 til ved slutningen ca. 13.000.000.

Spekulationsperioden i halvfemserne efterlod sig mange sår, ikke alene for Esbjerg, men også for mange andre, som havde deltaget i dansen om guldkalven. Een af ubehageligheder var den, at så godt som hele det areal, der hørte under Esbjerg kommune, ja langt ind i Jerne, var udstykket i små parceller på 1000 eller et par 1000 kvadratalen, som det dengang hed. Byens gadeplan var den ganske simple, at en landinspektør havde trukket nogle linier op på et kort, således at der fremkom de nu kendte, retvinklede enklaver, uden at tage andre hensyn end de, at skabe de størst mulige antal facademeter. Med den byggevedtægt, man havde, før byen blev købstad — eller rettere mangel på vedtægt, var det muligt at opføre huse uden anden antydning af gade end de nævnte linier på det, der kaldtes byplanen, og man benyttede sig af denne ret, således at der over hele arealet indenfor kommunegrænsen — også udenfor — var spredt bebyggelse — et enkelt hus hist og her, som sagt uden vejbane, uden kloak, uden vand og uden gas. Om vinteren og efteråret, i det hele taget under fugtige vejrforhold, henlå hele Nygårdsmarken — eller nærmere betegnet hele arealet nord for Nygårdsvej og vest for Boldesagergade, i et ælte, der navnlig for ukendte var ufremkommelige, ja bedre var det ikke i den østlige bydel — Klatterup kaldtes kvarteret — omkring Teglværksvej. Når iøvrigt undtages Kongensgade, det meste af Skolegade, små partier af Danmarksgade, Torvegade og Englandsgade savnedes fuldstændig vejbane. Her var store opgaver for den nye købstads styre at tage fat på. Til at begynde med gik det første byråd meget forsigtig til værks og istandsatte nogle gadestrækninger meget let, ganske vist også billigt, og lod grundejerne betale halvdelen. Det varede heller ikke mange år, inden disse strækninger måtte grundforbedres, og her måtte kommunen be-

tale det hele. Efter valget i 1902 og navnlig efter 1905 toges der kraftigere fat, sådan at der stadig var større eller mindre gadestrækninger i arbejde. Disse arbejder satte mange penge i omløb, da byens erhverv var i en stadig jævn udvikling. Navnlig for eksportens og importens samt for fiskeriets vedkommende mærkedes der en ret tydelig bedring. Borgernes indtægter kan aflæses af kommunens indtægter. I 1899 var skatten budgetteret til 148.647 kroner — 5 år senere var beløbet steget til 183.635 kroner. Befolkningsantallet voksede, de mange ledige lejligheder fik beboere, og huslejen steg således, at en lille 3 værelses lejlighed, der i 1898 kostede 16 kr. pr. måned, i 1906 blev sat op til 25 kr. pr. måned. Allerede omkring 1909 var der brug for lejligheder. Byrådet vedtog da at opføre et antal lejligheder på den grund i Østergade, hvor Arbejdernes Andelsboligforening ligger. Alt var klar til at gå i gang, der manglede kun indenrigsministeriets tilladelse til at optage lån til foretagendet — den daværende minister resolverede imidlertid, at dette at skaffe bolig for kommunens beboere, ikke var en kommunal opgave. Tilladelsen kunne derfor ikke gives. Så måtte vi lægge denne sag tilside foreløbig, men også kun foreløbig. I årene indtil 1914 arbejdedes der med forskellige planer til støtte for vore erhverv. Af de større sager skal nævnes forarbejderne til dannelsen af sammenslutningen med landboerne om elektricitetsforsyningen, der efter års forhandlinger og betænkningstid trådte ud i livet i 1918 under navnet Sydvestjyllands forenede Elektricitetsværker. En anden betydelig sag var bygning af et isværk til forsyning af fiskerne. Hidtil havde man skaffet sig isen, dels ved at ophugge isen på de ferskvandspytter, der fandtes her ved Esbjerg, særlig teglværksgravene — isen oplagredes så i isolerede bygninger sommeren over — dels købtes der is fra Norge, som sejledes herned. Men da forbruget var i stadig og stærk stigning, og da køleteknikken efterhånden var så stærkt udviklet, at det nu var muligt ad kunstig vej at producere store mængder is til en pris, der lå under navnlig den fra

Norge transporterede, opstod tanken om at bygge et isværk ved den gamle fiskerihavn.

I teknisk udvalg var der ret stor interesse for sagen, da elektricitetsværket derved kunne sælge sin overskudsstrøm til en meget billig pris. For kommunen som helhed var det jo også af betydning at støtte fiskerierhvervet, som allerede da var nået op til at blive et af byens betydelige erhverv.

Efter byrådsvalget i 1913 tog teknisk udvalg da sagen op til nærmere undersøgelse. Der kunne imidlertid ikke blive flertal i byrådet for at gennemføre tanken, og sagen måtte så for kommunens vedkommende henlægges og blev først løst, da John M. Larsen kom hjem fra Amerika og med den voldsomme energi, han var i besiddelse af, satte fart i tingene. Nu da isværkerne ligger — man kan næsten sige spredt — over havnen, forstår man knapt, hvordan det tidligere var muligt at drive havfiskeri uden disse.

I 1914 trådte vor by — som hele den øvrige verden — ind i en hel ny epoke. Vi havde levet sålænge under fredelige tilstande, at vi havde vænnet os til at betragte krig som noget, der for kulturmennesker var et tilbagelagt stadium, vi gik ud fra, at det ville være umuligt at få den store arbejdende befolkning til at gå ud for at myrde og lade sig myrde på kommando. Men den 1. august blev vi brat og brutalt revet ud af denne illusion. Hvordan ville det nu gå? ville vort land blive inddraget i krigens malstrøm? hvordan ville det gå os her i Esbjerg? Ret hurtigt blev det klart, at vort hidtidige hovederhverv: Eksporten og importen, ville komme ud for store vanskeligheder. Som de fleste af os kan huske, blev eksportruterne til England forlagt til Århus og andre havne, og vor havn lå næsten øde hen. Hvordan ville det gå os? Under indtrykket heraf rejste ikke så få af borgerne bort fra byen. Længe varede det dog ikke, inden det gik op for os, at der også under krigen var brug for Esbjerg, og befolkningstilvæksten steg igen i et ret

hurtigt tempo, således at vi allerede i 1916 kunne mærke en indtrædende boligmangel. Under de herskende forhold holdt den private op med at bygge, han kunne få en langt større fortjeneste ved at anvende sin kapital og sit initiativ på andre felter, der ikke alle var lige tiltalende. Med en voksende befolkning, et stagnerende boligbyggeri, blev boligmanglen snart følelig og udviklede sig også snart til akut bolignød. Byrådet nedsatte et boligudvalg, som stillede forslag om at opføre et kompleks ude på grundene, hvor senere barakkerne fandt plads. Planen gik ud på at bygge et hus med 32 lejligheder. Huset skulle ligge midt i et haveanlæg, hvor hver af beboerne kunne få hver sin lille have. Planen vandt tilslutning i byrådet, selv om der fra forskellig side med forskellig motivering også var nogen modstand. Dels var modstanden den principielle modstand mod, at kommunen i det hele taget byggede boliger til udleje, dels syntes en del, at den anslåede husleje — 32 kr. månedlig for en 3 værelses lejlighed — var så stor, at ingen arbejder kunne betale den. Men imidlertid blev opførelsen dog vedtaget af byrådet, og huset blev udliciteret; men nu viste der sig en ny vanskelighed, idet der ikke var og ikke kunne fås mursten fra teglværkerne, hvorimod der kunne fås de dengang ret stærkt benyttede kalksandsten. Nu kneb det med enigheden. Sagen behandledes flere gange i byrådet, uden at der blev truffet nogen beslutning om at gå i gang med kalksandstenene som grundlag. Så kom byrådsvalget i 1917 med delvis nye medlemmer, hvorefter opførelsen af husene ikke kunne gennemføres. Så var vi lige vidt eller rettere sagt, så var vi endnu længere tilbage. Boligmanglen var nu blevet bolignød. Der måtte gøres noget, og så tog magistraten fat med et forslag om at opføre 60 lejligheder i nogle træbygninger. De kunne bygges hurtigt. At de var grimme og dyre, måtte man se bort fra, derimod måtte de ikke officielt hedde barakker, men lejehuse. Lejen blev fastsat til 30 kr. pr. måned for en to værelses lejlighed. Ja, så var altså princippet om, at kommunen ikke måtte bygge boliger til udlejning brudt, og der

fortsattes med et kompleks i Havnegade og et andet i Sjællandsgade og Nørregade. Husene blev dyre og lejen forholdsvis lav, så kommunen måtte afskrive ca. 1 million kr., og endda kneb det med rentabiliteten.

En af de store vanskeligheder under den første verdenskrig var at få brændsel, såvel til industrien som til opvarmning af boligerne. Ja, også gas- og elektricitetsværkerne mærkede vanskelighederne. Med stor bekostning måtte dieselmotorerne bygges om, således at der kunne bruges sugegas. Denne gas kunne fremstilles med hvilket som helst brændstof. Her i Esbjerg anvendtes tørv. Sugegassen, der fremkommer ved en fuldstændig forbrænding, efterlod i generatorerne en ret stor mængde uren tjærelignende substans, som blev kørt ud på pladsen. Hvordan skulle vi nu bedst komme af med denne hæslige dynge. Driftsbestyrer Buhl meddelte mig en dag, at nu havde en af byens vognmænd tilbudt at købe bunken for 500 kr. og fjerne den. Jeg var på det rene med, at når han ville give 500 kr., skulle den nok være mindst 5000 kr. værd. Jeg talte så med gasværksbestyrer Bentzen om eventuel destillering af denne tjære. Dette havde Bentzens fulde interesse. Der fandtes netop på gasværket en kedel, der kunne bruges hertil, og som alligevel skulle være fjernet. Destillationen kom i gang, tjæren afgav sin råolie, der solgtes til fiskerne og indbragte 40.000 kr.

Under disse forhold var det småt såvel med elektricitet som gas. Begge dele rationeredes meget stærkt med strenge bestemmelser for overtrædelse af det tilladte forbrug. Brugtes der mere end det tilladte, kostede gassen 3 kr. pr. m^3 og elektriciteten 3 kr. pr. kwt. Oversteg man forbruget af gas med 10 m^3, blev der lukket.

Brændsel til almindelig opvarmning måtte i endnu højere grad end under den anden verdenskrig skaffes tilveje fra vore moser og skove. Esbjerg købte en mose i Debel ved Agerbæk, byggede barakker derude og satte en styrke igang med at skære tørv, som

transporteredes til byen og solgtes til forbrugerne for en pris, der var mindre end fremstillingsomkostningerne.

Brænde købte kommunen i Klelund plantage. Der købtes ialt 20.000 rummeter. Brændet blev oparbejdet ude i plantagen klar til at lægge i kakkelovnen. Der var bygget spise- og sovebarakker, ligesom der var opstillet save- og huggemaskiner. Som drivkraft anvendtes lokomobiler. Brændet transporteredes med bane til byen og blev derefter udbragt til forbrugernes gadedør. Priserne var fastsat af den overordentlige kommission og var 12 kr. pr. oparbejdet rummeter — vi tog 14.

På et møde, der afholdtes på hotel Spangsberg, var der repræsentanter til stede for kommissionen, blandt andre Nielsen Hauge, den senere handelsminister. Nielsen Hauge holdt det indledende foredrag, hvori han opfordrede kommunen til at sørge for brændslet, da der ikke kunne ventes udenlandsk brændsel til opvarmning af boliger, og meddelte prisen, som der måtte tages af forbrugerne. Vi var, som ovenfor skildret, ikke helt uforberedte, men havde allerede drøftet, både om vi skulle købe, og hvordan vi skulle få brændet oparbejdet og transporteret. Ved disse overvejelser var vi kommet til det resultat, at det ikke kunne lade sig gøre for den fastsatte maximalpris, som var 12 kr. Imidlertid havde vi tænkt rent praktisk at ordne os således, at vi lod borgerne tegne sig for et bestemt kvantum, der så betaltes efterhånden, som brændselet aftoges. Vi forlangte 14 kr. pr. rummeter, men såfremt kommunens omkostninger kom til at ligge under dette beløb, ville tilbagebetaling finde sted. Alt dette forklarede jeg på det omtalte møde og var naiv nok til at spørge kommissionsrepræsentanterne, om det ikke kunne tiltrædes; men den gik ikke. Nielsen Hauge udtalte ret hånende, at han troede, at vi nok kom igennem med den fastsatte maximalpris, ellers skulle vi være meget uheldige.

Kommunen satte brændeproduktionen igang og gav teknisk udvalg den fornødne bemyndigelse. Udvalget satte trods kommissionen prisen til 14 kr. Efter slutningen af den første sæson viste

det sig, at kommunens udgifter ved køb af brændet i plantagen, ved oparbejdning og transport beløb sig, ikke som kommissionen havde fastsat til 12 kr., men til 18 kr. pr. rummeter. Der blev altså ingen tilbagebetaling. På grund af prisstigninger, navnlig kostudgifter og leje af materiel til transporten, blev prisen pr. oparbejdet rummeter i næste sæson 21 kr. og i sidste 28 kr., hele historien gav kommunen et underskud på omkring ½ million kr.

I årene efter krigen var det særlig den store arbejdsløshed og bolignød, der voldte byens styre vanskeligheder. Der dukkede nu et nyt slagord frem »bekæmpelse af arbejdsløsheden«. En situation, der holdt sig helt frem til den anden verdenskrig. Her i Esbjerg brugte vi i dette øjemed, foruden det allerede nævnte arbejde med omdannelse af Vognsbøl mose til park, tillige gade- og kloakarbejder. Vi havde jo endnu alle gaderne på Nygårdsmarken henliggende ufarbare. At vedtage i byrådet, at alle disse gader skulle istandsættes, kloakeres, og at grundejerne skulle bære hele udgiften i henhold til vedtægten, var en nem sag, noget helt andet var det, om nu også disse grunde kunne bære en sådan udgift, om ikke omkostningerne ville overstige grundenes værdi. Prisen pr. m^2 var den gang betydelig lavere end nu. Byrådet vedtog så, at istandsættelsen skulle ske i tre tempi, og opkrævningen af grundejernes bidrag ligeså. Dette ville jo være en stor lettelse for grundejeren, uden at det ville koste kommunen noget, der var blot den hage derved, at vi skulle have ministeriets godkendelse af fremgangsmåden. Dette var ikke så nemt, men ministeriet gik dog til sidst med til tanken, mod at alle tre tempi inden en nærmere bestemt tidsfrist var fuldført. Vi var dengang ængstelige for udfaldet, men bedre eller lempeligere vilkår kunne vi ikke få godkendt. Udviklingen har jo da også gjort vor ængstelse til skamme. Såsnart de første tempi, der bestod af jordarbejde og nedlægning af paklag, grusede fortove samt kloakering, var færdigt, begyndtes

der byggeri. I denne periode, nærmere betegnet februar 1925, foreslog jeg gade- og vejudvalget at anlægge en diagonalgade fra Grønttorvet over til hjørnet af Strandby Kirkevej og Stormgade. Erhvervelse af grunden hertil var efter en af stadsingeniøren udarbejdet plan anslået til 60.000 kr. Forslaget vedtoges i byrådet, men efter valget i marts samme år skiftede flertallet, og nu foreslog gade- og vejudvalgets flertal med Balslev Jørgensen som formand at annullere denne bestemmelse. Dette tiltrådtes af byrådet, og Esbjerg mistede nu en færdselslinie, der ville have været af umådelig stor betydning. Hvis den var gennemført, havde man kunnet nøjes med at istandsætte alle gader på Nygårdsmarken med undtagelse af Stormgade og Strandby Kirkevej som villaveje, thi den svære færdsel ville i så fald have holdt sig til disse tre gader.

Da Esbjerg blev en selvstændig kommune, begik man en hovedfejl. Grænserne blev trukket alt for snævre. En fejl der har kostet strømme af blæk og tusinder af timer samt masser af rejser at få rettet, men endelig kom det med Jerne kommunes indlemmelse i Esbjerg.

Den nye kommune, som Esbjerg var, da den i 1894 udskiltes af Jerne Skads kommune, ejede bogstavelig ikke en kvadratalen jord. Et forhold som de forskellige byråd gennem årene har rettet, oftest under stor modstand fra en del af borgerne, men efterhånden som tiden er gået med megen tilfredshed fra de samme, som oprindelig ydede modstanden. Ja, sådan går det, når man gør, hvad man er sikker på er rigtigt, uanset hvad andre synes, så ender det med også at blive anerkendt.

Det første betydelige jordkøb fandt sted i forbindelse med anlægget af trafikhavnen og fiskerihavnen. Der blev i loven om havneanlægget — eller måske var det et tillæg til denne lov, indsat en bestemmelse om, at der blev givet tilladelse til at ekspropriere

sådanne arealer ved Esbjerg havn, som det måtte være af interesse for staten at have rådighed over. Alle de arealer, der således blev eksproprierede, overdroges til Esbjerg kommune, der så ganske vist skulle betale værdistigningsafgift til staten. Forhistorien hertil var ganske morsom, men dyr for Esbjerg. Trafikminister Høgsbro fik vedtaget i Folketinget en lov om udvidelse af Esbjerg havn — mod øst — loven blev ikke færdig fra Landstinget. Det var forudsat, at Esbjerg skulle betale 250.000 kr. i tilskud til arbejdet. Da loven igen kom frem, var Jensen Sønderup trafikminister. Nu lød loven på en udvidelse mod vest. Loven vedtoges under den forudsætning, at Esbjerg erklærede sig villig til at betale 500.000 kr. Hertil svarede Esbjerg nej. Så fremsattes loven pány, men nu skulle Esbjerg betale 750.000 kr. Under lovens behandling udtalte den tidligere esbjergmand Jacob Christensen, Silkeborg, at det var det rene rov, staten her iværksatte. Der blev så stillet i udsigt, at Esbjerg kunne få lejlighed til at opkræve en værdistigningsafgift, men nogen endelig bestemmelse om eller regler for, hvordan dette kunne lade sig gøre, kom aldrig. Endelig kom så ekspropriationsbestemmelsen, men nu tog staten foruden de 750.000 kr. tillige broderparten af værdistigningen. Alligevel var det af stor værdi, at vi fik overladt de eksproprierede arealer. Der blev eksproprieret ialt ca. 400 tønder land. Ved forhandlinger om hvor meget vi skulle forlange af lyngbakkerne langs kysten, vandt desværre den kortsynede politik. Der var nedsat et udvalg på 7 medlemmer. Hele udvalget, på nær een, var enige om at gå nogle kilometer længere ud, således at vi havde fået hele den nuværende bebyggelse langs hjertingvejen. Men da dette ene medlem ikke ville bøje sig, ville hans partifæller ikke tvinge sagen igennem, og vi måtte så standse ved arealet foran Langlipavillonen. Arealerne kostede dengang ikke meget. Grunden, hvor nu Langlipavillonen ligger, solgtes i 1912 for 1 øre pr. kvadratalen.

I slutningen af krigsårene købtes et areal nord for Guldager

station på ca. 250 tdr. land hede, som blev beplantet. Senere købtes ca. 200 tdr. land ude i Sjælborg, som i årene 1929—30 beplantedes af unge arbejdsløse. I perioden 1921—25 købtes Spangsbergjorderne »Sandknoldene« —. Omkring 1937—38 købtes Snepsgårde med sine 117 tdr. land med gode bygninger for 8000 kr. Gården blev anvendt til arbejdslejr for unge mænd. Den er senere overtaget af staten. Omtrent samtidig købtes Marbæk plantage på ca. 400 tdr. land for en sum af 77.000 kr. I 1935 købtes 80 tdr. land til anlæg af en flyveplads. Alle disse arealer tilsammen udgør ca. 1600 tdr. land.

Selvom der oftest var stærk uenighed om disse køb, er det jo gået således, at ingen eller kun meget få esbjergborgere nu gerne ville se det ugjort.

Når jeg tænker på den tid, jeg har været medlem af Esbjerg byråd — fra januar 1902 til september 1941 — mindes jeg med glæde det samarbejde og kammeratskab, der var, trods meningsforskelligheder og partiskel. Jeg tror, det var den kærlighed til vor by, der besjælede os alle, der var skyld heri. Jeg har allerede nævnt en del af de mænd, som jeg her traf, og jeg kunne nævne mange flere, men jeg skal nøjes med endnu engang at omtale redaktør Sundbo, som står særlig skarpt i min erindring.

Sundbo kom til Esbjerg og begyndte sin virksomhed som redaktør ved Vestjyllands Socialdemokrat den 1. maj 1898. Med ham kom der liv i pressen og de offentlige kontorer her i Esbjerg. Det var som om en forrygende storm for gennem kontorerne og blæste al gammel hengemt luft ud. Jeg kan huske, at han i et af de første numre af bladet »luftede ud« i posthuset, så den gamle, skikkelige postmester Schønning nær var gået ud af sit gode skind. Men ikke alene »posten« fik, hvad der stod på »seddelen«, men overalt, hvor han mente, der trængtes til en forandring, var han på færde.

Sundbo var i besiddelse af en næsten generende energi, som aldrig lod ham og hans medarbejdere i ro. Hver dag skulle der ske noget. Skarp og ofte hensynsløs i sine artikler som i debatten, hvad enten det drejede sig om venner, partifæller eller politiske modstandere. Så længe debatten stod på, var han fyr og flamme, når den var forbi, var han lige så venlig, som han før var skarp. Det var derfor naturligt, at han havde mange uvenner; men at han også havde mange venner, var lige så naturligt, thi når man kom ham på nærmere hold, så man, at han inderst inde var et kærligt menneske, der holdt umådelig meget af børn og følte varmt og stærkt for alle, som levede på skyggesiden, og i den private kreds var han venlig og gemytlig.

Sundbo blev indvalgt i byrådet 1901 og sad der indtil sin død i 1928. Han var en betydelig mand, der elskede sin gerning og sin by over alt.

Fhv. handelsminister, konsul J. Villemoes fortæller:

Da jeg som ung købmand kom til Esbjerg i 1907, havde jeg hørt meget om byens nybyggeragtige udseende, men jeg fandt egentlig, at bykernen virkede helt flot og købstadmæssigt. — Havnen, som jo skulle være min egentlige arbejdsplads, bestod dengang af dokhavnen, englandskajen og det, der nu kaldes den gamle fiskerihavn. Det var ikke meget, men der var da også en udvidelse på vej. Alle var enige om dens nødvendighed, men ikke om dens beliggenhed. Skulle havnen udvides mod øst (Gammelby) eller mod vest (Hjerting)? Herom stod striden, som delte byens borgere i to heftigt stridende grupper. Den ene gruppe havde redaktør J. P. Sundbo som ordfører, den ønskede udvidelsen mod øst. Tilhængerne af en løsning mod vest anførtes af konsul Lauritzen. — Som alle ved, sejrede den sidste opfattelse — men dog kun med nød og næppe, idet der i rigsdagssamlingen 1907—08 blev indbragt et lovforslag om udvidelse mod øst af trafikhavnen, hvorimod fiske-

rihavnen skulle udvides mod vest. Dette forslag blev imidlertid aldrig gennemført, hvorimod der i april 1909 blev gennemført en lov om udvidelse mod vest af såvel trafik- som fiskerihavn. — Den første verdenskrig fra 1914—18 sinkede imidlertid udførelsen så meget, at de pågældende anlæg først blev helt færdige i 1922.

Fhv. handelsminister, konsul J. Villemoes, som er født i Ulfborg 28. september 1880, kom til Esbjerg i 1907. Var medlem af byrådet fra 1920-29, formand for Esbjerg Handelsstandsforening fra 1920-30, nu æresmedlem af samme forening. Handelsminister fra 1945-47.

De mænd, der spillede den største rolle indenfor Esbjergs handel og industri på den tid, da jeg kom til byen, var skibsrederen og konsulen, J. Lauritzen — stifteren af en lang række af byens virksomheder — formanden for handelsstandsforeningen, konsul C. Breinholt — fabrikant N. J. Poulsen, der sammen med Esbjergs første indbygger, smedemester Møller, startede byens første industriforetagende, det nuværende Jensen & Olsen — konsul H. Pagh, der kappedes med Lauritzen om at gøre Esbjerg til en importhavn af format samtidig med, at han med stor iver gik op i sine mange offentlige hverv og grosserer H. Eriksen fra firmaet Eriksen & Christensen.

Eriksen gav sig ikke som Pagh af med offentlig virksomhed, men lagde alle sine kræfter og evner indenfor det selskab, som under hans ledelse tog et mægtigt opsving med forbindelser over hele kloden.

Ingen af disse mænd var født i Esbjerg, men var kommet her til som voksne for at skabe sig en eksistens — ligesom jeg selv iøvrigt. Højst forskellige, som de var, troede de dog alle på byens

fremtid og var rede til at tjene den ud over alle særinteresser. Konsul Breinholt havde et udmærket udtryk, som han brugte, når han talte om Esbjergs chancer som handelsby: »Esbjerg og dens havn har et naturligt opland mellem de to Ter — Tønder og Thisted«, sagde han. For mange varers vedkommende er dette mål nået. — Gid det fortsat må være en spore for Esbjergs unge handelsstand.

Jeg husker også Holger Olsen og Lede B. Jensen, de to fabrikanter, der skabte Jensen & Olsens Maskinfabrik. Begge følte sig vel egentlig mere som håndværkere og var da også hver en periode formænd for Håndværker- og Industriforeningen. Djærve og usnobbede personligheder var de begge og passede derfor godt til byen. Jeg husker tydeligt, da jeg første gang høfligt og med hatten i hånden indfandt mig hos Lede B. Jensen for om muligt at sælge ham noget råjern — en forretning, som Hans Broge i Århus hidtil havde været ene om i Jylland — »Sæt Dem ned mand og lad være med at se så højtidelig ud«, brølede han, »hvis Deres varer og priser er rigtige, køber vi selvfølgelig lige så gerne hos Dem«. — Lad mig også nævne den stoute malermester Busch og brødrene Hansen — dygtige håndværkere og originale kunstnere. — Men listen ville iøvrigt blive for lang, om jeg skulle omtale alle de købmænd og håndværkere, som jeg lærte at kende, samarbejdede med og satte pris på.

---

22 år levede jeg som lykkelig borger i Esbjerg — jeg tror, jeg kan sige, at det gik mig som adskillige andre unge forretningsfolk, der begyndte her omkring århundredskiftet. Vi fik en række arbejdsår, hvor der måtte kæmpes hårdt for at vinde fodfæste og kundekreds i konkurrence med de gamle byer. Man blev mødt med mistro, når man kom fra Esbjerg. Pionertidens råhed og 90ernes spekulationssvindel klæbede endnu ved navnet, og det var ikke nær så fint at handle med en grosserer fra Esbjerg som en fra Århus f. eks. — De købmænd, der i disse år søgte at skabe

fodfæste for Esbjerg i omsætningen med det øvrige land, havde ofte modvind — men det gik.

Men livet er ikke blot penge — og selv om det var et slid i disse år at banke en forretning op, syntes jeg dog heller ikke, at jeg kunne undslå mig for at deltage i det offentlige liv, som jo netop i et ungt og ufærdigt samfund stiller særlige krav til sine borgere — og jeg blev derfor hurtigt optaget af en række offentlige hverv. Og der var nok at tage fat på, for byen manglede i begyndelsen praktisk talt alle de institutioner og kulturgoder, som fandtes i de gamle byer.

I disse år var fiskeriet i stærk opgang. Man havde fået større og motordrevne kuttere, og kunne nu gå længere ud og blive længere tid borte. Dette medførte, at problemet om den fangne fisks opbevaring blev aktuelt — med andre ord: Is! — Hidtil havde man hver vinter hentet is på omegnens teglværksgrave — også fra mine — eller også fra Norges indsøer og opbevaret den i særlige pakhuse. Dette var naturligvis både dyrt og dårligt, og da den kunstige fremstilling af is netop da begyndte at blive almindelig, gik nogle af byens forretningsfolk, fiskere og fiskeeksportører sammen og dannede et aktieselskab med det formål at bygge et isværk. Midt under forberedelserne dukkede dansk-amerikaneren John M. Larsen op — eller rettere ned, for han landede med sin private vandflyvemaskine i trafikhavnen. Han ville gøre noget for sit gamle land, sagde han, han ville lave billig is for de fattige fiskere — bygge isværk.

Jeg gjorde opmærksom på, at vi netop var i færd med at løse denne opgave.

Han tilbød da at opføre et moderne isværk og sælge isen til de priser, som vi havde tænkt os, og tilbød endvidere senere at overlade os værket, hvis vi ville.

Ved denne lejlighed havde jeg også samarbejde med formanden

for Esbjerg Fiskeriforening, Ole Kristiansen. En smuk og typisk repræsentant for vestkystfiskerne, som i stort tal i disse år flyttede til Esbjerg.

Under den første verdenskrig havde jeg held til at løse en interessant og for byens export og import meget vigtig opgave:

D.F.D.S., der hidtil havde besørget exporten til England fra Esbjerg, turde — af hensyn til minefaren — ikke længere bruge Esbjerg som havn og flyttede til Århus. Der var dog en del, der fortsat gerne ville exportere herfra trods risikoen, og jeg ville gerne hente kul i England. Da jeg på det tidspunkt havde en mindre kuldamper, blev jeg enig med mit mandskab om, at vi skulle prøve at trodse faren; og det lykkedes os virkelig uden uheld at opretholde forbindelsen med England lige til den uindskrænkede u-bådskrig begyndte den 1. februar 1917. Vi tog smør, flæsk og æg med derover og fik som betaling kul. Derved slap vi tillige for valutavanskeligheder, og forretningen var til fordel både for os og landet. Skibet blev et par gange opbragt af tyskerne, men det blev frigivet igen. En overgang havde jeg to dampere i denne fart, ligesom damperen »Phønix« også deltog. Skibene tog også post med.

Jeg var medlem af byrådet fra 1920 til 1929 valgt af venstre. Dette arbejde tænker jeg tilbage på med stor glæde og tilfredsstillelse. For det første fordi det var interessant at være der, hvor alle trådene i et bystyre løber sammen, og for det andet fordi jeg her traf sammen med en række i byens trivsel interesserede personer og lærte at sætte pris på dem uden hensyn til partifarve. Det var derfor med sorg, jeg flyttede min seng til København, men mit valg til landstinget og mit medlemsskab i Landmandsbankens bankråd tillige med en række andre omstændigheder gjorde det nødvendigt. Mit byrådsarbejde havde været en udmærket forskole til mit rigsdagsarbejde og min senere ministergerning — en forskole, som jeg nødig ville have undværet.

Selv om jeg er optimist, er jeg dog ikke så blåøjet, at jeg tror at fremtiden, hvad angår Esbjergs handel og omsætning, vil ligge ovenud let, men efter min mening er Esbjerg havns beliggenhed sådan, at dygtige forretningsfolk indenfor de forskellige brancher skulle kunne vente at have gode betingelser for fortsat at øge byens og havnens omsætning til fordel for dem selv og deres by og det opland, den naturligt bør kunne betjene. — Kunne der komme mere fri handel mellem landene, hvad der dog arbejdes på fra alle sider, ville uhyre meget derved være vundet også for Esbjerg. Og hvad fiskeriet angår, vil jeg gerne sige — selvom jeg ikke direkte har med det at gøre — at det har glædet mig, som vel alle andre, at se det nye initiativ, der med indsats fra fiskerikredse i Esbjerg er gjort med hensyn til fiskeriet ved Grønland. Det lover godt for dansk fiskeris fremtid.

Typer fra første og anden generation

AF FORFATTEREN
T. TOBIASSEN KRAGELUND

Forfatteren T. Tobiassen Kragelund er født 8. februar 1879 i Gredsted (Jernved sogn). Arbejdede ved landbruget, var på efterskole og landbrugsskole, blev i 1918 leder af Andelsbankens filial i Grindsted, hvorfra han i 1919 kom til dagbladet »Vestkysten« i Esbjerg som forretningsfører. Sammen med forfatteren Salomon Frifeldt har han udgivet en lang række hjemstavnsskildringer fra Vestjylland.

»Tag ikke til fallittenspillerbyen Esbjerg for at handle, for enten bliver du snydt med noget dårligt kram, eller også køber du alt for dyrt.«

Dette citat kan vist godt gælde som udtryk for det øvrige lands syn på Esbjerg i slutningen af firserne og halvfemserne med. Og dog var der også i denne periode mange unge håndværkere, handlende og arbejdere, der tog til den nye by ved Vesterhavet med den sikre tro, at her var byen med chancerne for deres fremtid. Mange forlod dog hastigt byen igen — men nogle blev og holdt ud, selv om de nu indrømmer, at de ikke var blevet, hvis de på forhånd havde vidst, hvor svært det blev.

Først måtte byens dårlige rygte ændres, men det var ikke gjort i en hast. Der måtte arbejdes og atter arbejdes. Der skulle skabes

et godt omdømme ikke blot i byen, men også i omegnen, hvilket var ulige sværere; thi alt for mange sad her og fortrød, at de nogen sinde havde kendt denne by.

Det blev anden generation, der måtte gøre denne brydsomme indsats, og da såvel pionererne som de øvrige store navne i byens korte historie er omtalt andetsteds, ser jeg her som min opgave at drage den jævne mands indsats frem. Mange kan her gøre krav på omtale, men pladsen tillader kun, at nogle typer medtages. Nogle af dem rækker tilbage til første generation, men tages alligevel med.

Fhv. postbud Søren Sørensen.

Lad mig begynde med den ældste, fhv. postbud *Søren Sørensen,* som er født i Sædding 1860 som søn af skibsfører Søren Hansen. Hans bedstefader, som boede samme sted, var pottemager. Hans fader gik siden i land og blev Esbjergs første postbud. Men lad os høre lidt om, hvad han kan fortælle om sin barndom, der jo faldt sammen med Esbjergs første dage:

Vi boede hos min bedstefar, til jeg var 8 år. Jeg var meget interesseret i min bedstefars pottemageri, både når han blandede og æltede leret, og når han formede og drejede potter, fade, skåle, kopper og urtepotter; men mest spændende var dog brændingen. Der kunne nemlig ske så meget: Glasuren kunne være uheldig, eller der kunne være brændt for lidt eller for meget, og endelig kunne tingene være revnet. Min bedstefar brændte kun røde potter.

Pottemændenes besøg var en oplevelse for sig. De var gode til

at snakke og prøvede på alle måder at få bedstefar til at give så mange procenter som muligt, hvilket jo var ganske naturligt, da det var det, de skulle leve af.

Det første sted, vi boede i Esbjerg, var på Strandby Kirkevej i et lejehus med jordtilliggende, hvorpå vi kunne holde to køer. To år efter byggede min far et hus i Smedegade, som fik nummer 10. Min far købte nu en lægter og sejlede med hø og tørv fra Varde til Fanø. På disse mange sejlture var jeg med, og jeg mindes det som en meget fornøjelig tid. Senere sejlede far med grus og klæg til havnebyggeriet i Esbjerg. Kort efter havneanlæggets påbegyndelse købtes der en lille damper ved navn »Fulgia« til havnen. Den blev min far fører af. Selv havde jeg forskellige pladser i disse år. Jeg tjente et år hos landinspektør Madsen, et andet hos Niels Esbjerg. Da jeg var 18 år gammel, fik jeg plads på Hotel Spangsberg. Kongensgade var dengang en landevej med grøfter, og der lå kun enkelte huse. Et af disse husker jeg særlig godt. Det lå, hvor nu Varde Banks bygning ligger. Huset havde høj kælder, og her havde træskomand Toft lejlighed, værksted og butik. Han handlede nemlig også med øl, som han solgte fra tønden i pottevis. Flasker brugtes ikke, men køberne kom med spande eller krukker. Samme Toft trak også tænder ud og tog 50 øre pr. tand.

Sørensen kom derefter ind som soldat og var efter tjenesten et års tid i Vejle, hvorefter han vendte tilbage til Hotel Spangsberg. I 1886 måtte hans far holde op med at sejle på grund af et uheld og blev så antaget af postmester Schønning som Esbjergs første postbud. I 88 blev Sørensen selv antaget ved postvæsenet:

Jeg skulle møde på posthuset kl. 6. Middagsmaden fik jeg til ubestemte tider. Et lille stykke hen på eftermiddagen havde jeg et par timers ophold og fortsatte så til 8 eller 9 om aftenen. Det var en arbejdsdag på 12 til 13 timer, for hvilken jeg fik en løn på 36 kroner om måneden. For at bøde lidt på den knappe løn drev min kone en lille købmandsforretning samt et pensionat samtidig med, at hun fødte og opdrog 6 børn. I 1922 søgte jeg min afsked fra

postvæsenet og fik pladsen som forretningsfører for Esbjerg Menighedssygekasse, hvor jeg var til 1929.

Mangen esbjergenser vil nikke anerkendende til den næste, som jeg giver ordet: Gymnastiklærer *B. M. Berthelsen*. Han er født i 1872 i Givskud ved Vejle, hvor hans far var smed, men allerede i 1876 flyttede forældrene til Esbjerg. Jeg lader Berthelsen selv fortælle:

Fhv. gymnastiklærer B. M. Berthelsen.

Straks vi var nået til Esbjerg, gik jeg på opdagelse. Der hvor nu tobaksfabrikken ligger, var der dengang en indhegnet toft, »Ronnevertoften«. Her gik til stadighed flere hundrede får og ventede på skibslejlighed til Frankrig. Det var konsul Breinholt, der drev denne forretning. Jeg vovede mig ind i flokken, men det skulle jeg aldrig have gjort, for en stor »ronnever« kom imod mig og bukkede mig omkuld. Jeg tabte den ene sko og så den aldrig siden, endskønt jeg adskillige gange blev jaget ned for at lede efter den.

På Bavnehøj lå — ud til skrænten — tre jordhytter. Den ene var skredet sammen, men de to andre var beboede. I den ene boede to familier, nemlig stenhuggerne Snach og Hvidt, som der jo iøvrigt er skrevet meget om andetsteds. I det andet hus boede stenhugger Peder Holm. I skolen sad jeg ved siden af en af drengene herfra. Pladsen på Bavnehøj var en udmærket legeplads for vi børn — særlig om vinteren, når der kom sne, så vandrede vi helt

op på jordhytternes tag med vore kælke, for derfra kunne vi rigtig få fart på.

Da vi havde boet i Esbjerg i tre år — 1879 —, gik alt arbejde i stå — det var, som alt var lammet. Kun nogle stenhuggere havde arbejde på havnen, ellers var der arbejdsløshed og fattigdom overalt. Far og mor tog høstarbejde, for dog at tjene til føden, hos slagtermester Louis Gebhardt, som havde tilsået en stor del af Nygårdsmarken med korn.

Efterhånden blev far kendt af omegnens bønder som en dygtig beslagsmed og fik dermed en god forretning arbejdet op, og da senere skibsbygger Dahl kom til byen og anlagde et skibsværft, fik han også smedearbejdet til skibene.

Vi børn måtte fra helt små hjælpe til med at tjene til føden. Jeg havde ved siden af skolen en budplads. I min første plads fik jeg 35 øre for en måned. Da jeg første gang fik denne svimlende sum, var fruen så betænksom at pakke dem godt ind i papir, samtidig med at hun formanede mig om at passe godt på pengene og give dem til min mor, når jeg kom hjem. Da jeg var 8 år, kom jeg til Oxvang, hvor jeg tjente hos hestehandler Jes Madsen. Mit arbejde var at passe hans køer, får og heste. Lønnen for sommeren var 3 kroner. Derefter tjente jeg hos forskellige bønder i omegnen indtil den sommer, da jeg skulle gå til præst, da tog jeg plads som »kodreng« og keglerejser på Hotel Spangsberg. Jeg kan iøvrigt prale med at have passet køer på størstedelen af den jord, hvorpå Esbjerg nu er bygget.

Jeg kom i skræderlære hos skrædermester M. Petersen i Varde. Da jeg havde fået svendebrev, blev jeg yderligere hos min mester i 3 år og arbejdede da på akkord. Akkordlønnen på tøj var følgende:

En fin frakke 6 kr., en vest 2 kr., bukser 2,50 kr., livkjole 11,50 kr., diplomatfrakke 11,50 kr., overfrakke 10,00 kr.

Skræderens have lå op til skolegården, og gymnastiklærer Poul Jørgensen så med mellemrum ind til os, og en dag så han, at jeg sprang buk over 11 drenge, som jeg havde fået stillet op. Han

spurgte da, om jeg ikke havde lyst til at gå til gymnastik, hvilket jeg naturligvis havde. Jeg kom dog ikke med lige med det samme, for gymnastikholdet bestod hovedsagelig af handelskommisser, og de ville til at begynde med ikke have en almindelig håndværkersvend med. Vi blev dog hurtigt gode kammerater, og året efter blev jeg nummer eet på holdet.

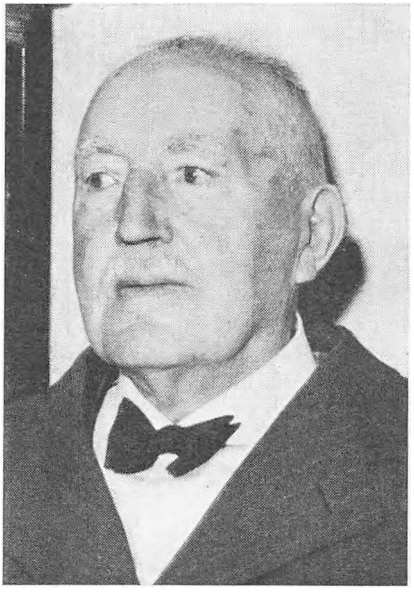
Da jeg havde været 7 år i Varde, ville jeg på »valsen«, men i stedet for fik jeg arbejde i Esbjerg. En dag i 1893 sendte realskolebestyrer Rybner Petersen bud efter mig, om jeg ikke ville overtage gymnastikundervisningen på hans skole. Skolens formand, købmand Biilgrav, kasserede mig dog i første omgang, fordi jeg ikke var uddannet på et seminarium eller hærens gymnastikskole, men da den lærer, de fik, ikke duede, fik jeg alligevel efter nogen tids forløb pladsen. Min månedsløn var i begyndelsen 25 kroner. — Jeg var glad ved mit arbejde og kom til at stå mig godt med mine overordnede. Gymnastikinspektør Amsing sørgede for, at jeg fik alle de stipendier til kursusophold, som jeg ønskede mig. Jeg fortsatte også på skolen, efter at den var blevet statsskole, og tog min afsked efter 42 års arbejde i 1942. Man tildelte mig da fortjenstmedaljen i sølv, hvilket jeg var meget glad for.

I aviserne læser jeg ofte en eller anden nyhed om mine piger og drenge fra de mange år på skolen. Det glæder mig at læse om, at den eller den har fået embedseksamen eller stilling. Sådanne avismeddelelser er som en lille hilsen til mig, og jeg mindes da den enkelte fra gymnastiksalen eller sløjdværelset.

Handelen i Esbjerg har også sine pionerer —mange af dem er døde, men købmand *Feerup,* der drev forretning i Esbjerg gennem 47 år, lever endnu. Han kom til byen i 1890 og oprettede kolonialforretning i Havnegade på det sted, hvor »Peters Kro« nu ligger. Feerup er 84 år. Han har gjort en stor indsats indenfor handelslivet i Esbjerg, og det er naturligt, at han er blevet udnævnt til

æresmedlem i Esbjerg Handelsstandsforening og Handelsforeningen af 1898, som han var nært knyttet til gennem mange år.

Der var ikke ret mange købmænd i Esbjerg, da jeg kom til byen, fortæller Feerup. Hvor mange indbyggere, der var, er jeg ikke helt klar over, men jeg vil regne med, at der var nogle få tusind. Det, der slog mig mest, da jeg kom til Esbjerg, var den store fattigdom, som herskede i de fleste hjem. Man kunne mærke, at pengene var små, og som købmand lagde jeg mærke til, hvor nøjsomt og spartansk de fleste familier levede. Der blev arbejdet og atter arbejdet, og når folk kom hjem efter en lang og trættende dag, skulle man tro, at de havde lyst til at »tage for sig af retterne«. Lyst havde de måske også, men hvis der var kone og børn, kunne der kun blive penge til det allermest nødvendige. Men jeg tror ikke, at folk var kede af at leve, og den fattige arbejdsmand var ved godt mod, og det var sjældent, man hørte nogen beklage sig over levevilkårene i Esbjerg. Det hændte naturligvis, at der var utilfredshed, men det var som regel, når nye folk kom til byen, og de blev hurtigt akklimatiseret. Alle fandt sig til rette under arbejdets lov, og de nye utilfredse blev snart forvandlet til solide og flittige mandfolk med en forbavsende tilpasningsevne.

Kobmand Carl Feerup.

Men der var vel også mindre heldige elementer imellem?

Naturligvis, hvor er der ikke det? Man må jo tænke på, at de fleste af dem, der kom til Esbjerg i halvfemserne, var folk med uro i blodet, og nogle af dem var ikke andet end fantasifulde even-

tyrere, som egentlig slet ikke egnede sig til det arbejde, de kom ud for her i byen. De mennesker kunne ikke klare sig i det lange løb. De forfaldt til drukkenskab og forsømte deres arbejde.

Det var vel ingen guldgrube at være købmand dengang?

Nej, det ville vist være synd at sige. Vi havde en lang arbejdsdag, men kunder skortede det ikke på. Indkøbene var imidlertid meget begrænsede, og det, man i dag forstår ved luksusvarer, var overhovedet ikke til at købe i forretningerne i Esbjerg dengang. Det kunne slet ikke betale sig, hvis man ville have hjemført varer i denne kategori. Mange af forretningsfolkene var ude for økonomiske vanskeligheder, og det var medvirkende til, at handelsforholdene i Esbjerg var ret forvirrede. En havde en lille biks med grøntsager, og foruden blev der solgt købmandsvarer. Købmændene handlede i flere tilfælde foruden kolonialvarer med tekstiler, og hvis man skal sammenligne Esbjergs forretningsliv dengang med noget tilsvarende i dag, kan man tænke sig en landkøbmand, der jo også handler med lidt af hvert. For mit vedkommende handlede jeg udelukkende med kolonialvarer og skibsproviant. Det var ikke til at blive fed af, men vi levede jo alle dengang i forhåbningen om bedre tider.

Holdt forretningsfolkene sammen?

Det gik meget godt, der var jo ikke så meget at blive uenige om. Men der var naturligvis områder, hvor man i højeste grad savnede et ordentligt samarbejde forretningsfolkene imellem. Det gælder f. eks., hvad lukketiderne angår. Der var ingen regler dengang, og forretningerne holdt gerne åbent til langt ud på aftenen. Heller ikke om søndagen kunne der holdes fri. Folk kom og ville have varer, og så var der ingen vej udenom. Med hensyn til søndagshandelen var der dog en ordning fra myndighedernes side. Det var forbudt at have åbent på helligdage, men det tog de handlende ikke så nøje. Der var kun een politibetjent dengang, og han havde nok at gøre med at holde orden. Der blev ikke tid til også at tage sig af lukketiderne, og jeg mindes ikke et eneste tilfælde,

hvor der blev skredet ind mod forretningsfolk, som havde åbent om søndagen.

Og i Deres forretning gik det vel ikke anderledes til end i de andre?

Jeg havde det noget anderledes, fordi jeg også solgte proviant til skibene. Så måtte jeg nemlig gerne have åbent om søndagen, men selvfølgelig kun for handel på dette område. Der kom naturligvis også almindelige kunder, og hvis fru Petersen inde ved siden af savnede et pund sukker, fik hun det naturligvis uden vrøvl. Men i det lange løb var denne forvirring ikke tilfredsstillende, navnlig ikke for de handlende, og da Esbjerg Handelsstandsforening og Handelsforeningen af 1898 blev dannet, var noget af det første, disse foreninger gav sig til at beskæftige sig med, spørgsmålet om lukketiderne. Det lykkedes så at nå frem til en bedre ordning.

Da der kom skred i »indvandringen«, gav det vel også større indkomstmuligheder for de handlende?

Det var ikke særlig overvældende, i nogle tilfælde blev der endda mindre at lave, for i endnu hurtigere tempo, end der kom nye kunder, flyttede nye handlende til byen for at søge at skabe sig en position. Det gav anledning til en vældig konkurrence, og der er mange morsomme eksempler på, hvordan man søgte at få kunderne lokket til.

Var der noget at gøre som skibsprovianteringshandler?

Det var ikke det store sus, men det var der intet i Esbjerg, der var på den tid. Jeg var tilfreds med mit arbejde, og man må tænke på, at skatter og husleje samt en række andre udgifter var forholdsvis langt mindre dengang, end de er i dag. På det tidspunkt forsynede jeg en del fiskekuttere med proviant, men det var sjældent, at der kom større skibe. Der var ikke mere end 12 fod vand på barren, og derfor var det kun de mindste skibe, som kunne gå ind til havnen. Senere, da disse forhold blev udbedret, kom der mere liv i handelen, og jeg kan huske, at jeg engang omkring

århundredskiftet havde en stor leverance. Der var engelsk flådebesøg, og jeg skulle forsyne skibene med proviant. De kan tro, der var gang i sagerne ved den lejlighed, og jeg glemmer aldrig den dag, de engelske skibe kom. Hele byen var på benene. Det var en vældig begivenhed.

Hvad synes De om Esbjerg af i dag?

Det er en vidunderlig by, og jeg er lykkelig over, at jeg har boet her så mange år af mit liv. Esbjergenserne er dejlige mennesker, så ligefremme og usnobbede. De har lært at arbejde, og sådanne folk henfalder sjældent til høje tanker om sig selv. Esbjergenserne opfattede arbejdet som en pligt og et kald, og jeg tror, at det samme er tilfældet i dag. Når jeg ser tilbage på de første år i Esbjerg, kommer jeg uvilkårligt til at tænke på det sammenhold, der var mellem byens borgere. Der var sjældent tale om stridigheder, og folk havde ligefrem en fornemmelse af, at de trak på samme hammel, og så skulle det jo gå.

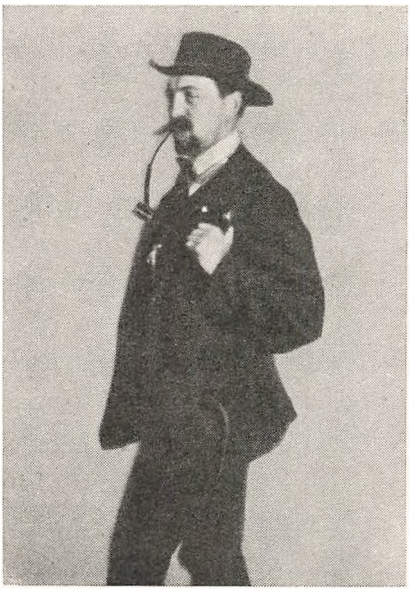
Kan man finde det samme sammenhold i dag?

Nej, men det er ikke fordi, esbjergenserne har forandret sig synderligt siden da. Det ligger efter min mening udelukkende i byens størrelse i dag. Når en by har nogle og fyrre tusind indbyggere, er det ikke så sært, at der ikke findes det samme sammenhold som i de gode gamle dage, hvor indbyggerantallet var så lille, at næsten alle mennesker kendte hinanden. Og sammenhold er der jo stadig. Det viste sig da i hvert fald under besættelsen ...

Malermester *H. Brorsen Petersen* er født i 1882 i Kvaglund ved Jerne, men allerede som 10-årig kom han til Esbjerg, hvor han har boet siden, kun afbrudt af soldatertjenesten og de år, da han gik »på valsen«. Brorsen Petersen er den typiske »naver«.

I 1896 kom jeg i lære hos malermester Busch i Esbjerg, derefter arbejdede jeg to år som svend hos malermester Holm. Efter soldatertjenesten rejste jeg til udlandet — gik »på valsen«, som det

hed. I Hamburg arbejdede jeg nogle måneder og derefter i Berlin. Her var jeg flere gange så heldig at se kejser Vilhelm den II og hans søn køre gennem gaderne med fire skimler for vogner. Så blev gaderne altid afspærret for anden trafik en time før. Jeg tog hjem for at holde jul, men i februar drog jeg atter sydpå. Først arbejdede jeg 3 måneder i Hamburg, så 2 måneder i Düsseldorf. Herfra tog jeg sammen med en kammerat til verdensudstilling i Liège samt en 14 dages tur langs Rhinen. Jeg rejste så til Frankfurt, hvor jeg en kort tid arbejdede på et stort gods tilhørende en fyrst Vegenberg. Denne mand ejede iøvrigt nogle store glasfabrikker både i Tyskland og Polen og var kendt som en human arbejdsgiver, der bl. a. byggede et stort hjem for børn og forældre, der kom til skade på hans fabrikker.

Malermester H. Brorsen Petersen som »naver«.

Da jeg efter julen i hjemmet for tredie gang drog sydpå, arbejdede jeg igen en kort tid i Hamburg, hvorefter jeg tog direkte til Schweitz til den gamle, smukke by Chur i kantonen Graubünden. Her arbejdede jeg på hotellerne samt i byens gamle rådhus. — Fritiden brugte jeg mest til udflugter og bjergbestigninger. Det sidste var ofte spændende og ikke ufarligt. — 8 dage før jul drog jeg til Italien gennem passet ved St. Mouritz. Turen foregik med kane over den evige sne og is ned til den henrivende by Como ved søen af samme navn. Juleaften var jeg i domkirken i Milano, hvor jeg overværede den katolske gudstjeneste. Fra Milano drog jeg til Venedig, hvor jeg sejlede i gondoler, sejlede derfra over lagunen til den gamle by

Chioggia, hvorfra jeg gik til fods gennem hele Podalen. Her slog jeg følge med to tyske stålarbejdere, hvilket jeg senere fortrød, da de viste sig at være et par store tyveknægte, hvorfor jeg, så snart lejlighed gaves, stak af fra dem. Jeg drog til Bologna, derfra til Florens og endelig til Rom, hvor jeg blev i 14 dage for at gennemtrave den hellige stad på kryds og tværs, og jeg så selvfølgelig Peterskirken, Vatikanet, amfiteatret, katakomberne, og hvad nu en turist iøvrigt skal se. — Fra Rom gik turen til Neapel, hvor jeg for første gang i mit liv stiftede bekendtskab med det dyr, som kaldes lus. Neapel var meget smuk og meget urenlig. — Da jeg fra Pompeji klatrede op af Vesuv, var jeg i følge med to danske kolleger, nogle rigtige kraftkarle, hvilket jeg var meget glad ved, da vi ustandselig blev plaget af tiggere og vejvisere, og da vi sad ved Vesuvs krater, stod der pludselig fire italienere, alle med stok — og jeg tror stadig, at det var mine kraftige følgesvende, der forhindrede dem i at gå til angreb. — Fra Capri gik turen til Sorento og derfra til fods langs havet til Salerno og så tilbage til Neapel, hvorfra jeg sejlede til Genua. — Genua — den franske Riviera — Marseille. Her slap vore penge op, og den danske konsul gav os da en billet til Genf. Lausanne — Bern — Luzern — Zürich — Innsbruch var alle stationer — arbejdssteder — på vej til Wien. I nogle af disse byer var der skandinaviske foreninger, hvor vi samledes med kammerater fra Danmark, Norge og Sverige og sang vore naversange og udvekslede nyheder hjemmefra. — I Wien fik jeg straks arbejde hos en malermester Jurs, der ligesom sin mestersvend stammede fra Sønderjylland, den sidste havde forøvrigt arbejdet sammen med brødrene Hansen fra Esbjerg, og jeg fik en hilsen med. — Wien var en fortryllende by, absolut den blandt de store byer, som jeg syntes bedst om, og når jeg og en dansk kammerat alligevel rejste efter tre måneders ophold, var det bogstaveligt talt væggelusene, der drev os bort. — Efter korte ophold i München og Nürnberg tog jeg hjem til Esbjerg, hvor jeg nedsatte mig som malermester den 7. august 1907.

Om disse vandreår kan siges, at de udvidede min horisont, og de betød et stort plus til min faglige uddannelse. Jeg lærte meget, der blev mig til stor nytte efter min hjemkomst, og samtidig gav de mig minder at leve på.

Fiskeriet er mere end noget andet Esbjergs store erhverv og har iøvrigt været det i hele Esbjergs købstadsperiode. Dets historie er fortalt andetsteds, her lader vi fiskeskipper og redningsbådsfører *Søren Hansen* fortælle sin historie:

Fhv. redningsbådsfører Søren Hansen.

Jeg er født i Guldager som søn af bygmester Hans Jørgen Hansen. Fra mit 9. år tjente jeg hos bønderne om sommeren og gik i skole om vinteren. Efter min konfirmation sejlede jeg en sommer med en lægteskipper fra Fanø. Næste sommer tog jeg med en skonnertbrig fra Fanø. Turen gik fra Antwerpen til Afrika med en ladning mursten og ammunition, derfra gik vi i ballast til Portugal, hvor vi indtog en ladning salt til København. På denne min første rejse som sømand blev jeg så mishandlet, at jeg lovede mig selv, at jeg ikke ville ud at sejle mere, før jeg blev voksen og selv kunne være med til at bestemme, hvad der kan bydes et menneske.

Efter et par år hos min far som bygningshåndværker tog jeg ud at fiske med Lambert Sørensen fra Hjerting. Dengang — omkring 1880 — fiskedes der kun forår og efterår, så i mellemtiden arbejdede jeg hos min far. I 1884 — da jeg var 21 år — fik jeg hos skibsbygger Dahl bygget en 12 tons kutter for 2600 kroner. Det var et

dejligt fartøj, som jeg gav navnet »Søblomsten«. Vi var 3 mands besætning og fiskede kun med kroge — det såkaldte linefiskeri. Ormegravning og esning var akkordarbejde, som udførtes af koner og piger. Prisen for at grave orm til en bakke med 600 kroge samt esningen var 1 kr. 50 øre.

På hver fisketur havde vi fra 12 til 14 bakker med, og med nogenlunde stabilt vejr gjorde vi en fisketur i døgnet. Vi sejlede ud med ebbe og kom ind med flod.

Vi drev som sagt ikke helårsfiskeri, men fiskede ca. 3 måneder om foråret og 4 om efteråret. I de øvrige måneder tog jeg fat på al slags arbejde. Da den første fiskerihavn ved Englandskajen blev bygget, tog jeg f. eks. arbejde som tømrer, men ellers har jeg iøvrigt prøvet næsten alt: losset kul, kørt med grustog, kastet sne, arbejdet ved gade- og vejanlæg etc. etc.

Omkring 1890 begyndte nogle store kuttere fra Grenå og Frederikshavn at søge til Esbjerg, og de fiskede med snurrevod. Jeg satte straks dam i mit lille skib og begyndte som snurrevodsfisker; men det gik ikke så godt. Mit skib var for lille. Året efter solgte jeg det derfor og købte et større, lidt ældre skib — »Jylland« — på 30 tons for 5500 kroner. I denne kutter var der dampspil til indhivning af voddet. Skibet skulle have 4 mands besætning. Det var iøvrigt ikke nogen stor forretning dengang at fiske rødspætter. Ganske vist var der fisk nok, men de kostede kun fra 8 til 12 øre pundet.

Nogle år senere blev jeg på en fisketur overrasket af storm. Skibet drev ind på Skallingen, hvor det gik fast i sandet. Grundstødningen skete ved ebbe, så skibet blev i de følgende timer slået længere og længere ind mod kysten. Hele tiden måtte vi pumpe, da skibet var læk. Det var vort held, at skibet var stærkt nok til at holde for det store pres af storm og sø, ellers havde vi ikke reddet livet. Skibet kunne dog ikke bjerges, men blev vrag.

Jeg lod straks et nyt skib bygge på Abrahams skibsværft på Fanø. Det var på 35 tons og kostede 12000 kroner. I dette skib blev

installeret en 4 hestes motor med skrue. Det var et af de første skruefartøjer i Esbjergs fiskerflåde. Med dette skib fiskede jeg nogle år, men da fortjenesten blev ringere og ringere, solgte jeg det, forlod fiskeriet og gav mig til at lave hyttefade, dels til salg og dels til udleje. I de følgende år lavede jeg adskillige tusinde hyttefade.

I 1907 oprettedes der en redningsstation på Esbjerg havn. Jeg gik efter flere opfordringer ind på at overtage stillingen som fører, skønt jeg var over 40 år, og man ellers ikke måtte være over 30, og jeg gik først, da jeg fyldte 65, skønt regelen var, at man skulle gå, når man var 60. Lønnen var 20 kr. pr. måned til føreren og 15 til det menige mandskab. Under den første verdenskrig blev lønnen dog fordoblet. Endvidere fik vi 10 kroner pr. gang for at holde øvelser med båden — det skulle gøres mindst fire gange om året — og for hver redningsdyst fik vi udbetalt fra 20 til 50 kroner. 20 var dog det almindelige.

Min drøjeste tur med redningsbåden havde jeg et år lige efter den første verdenskrig. Der var strandet en tysk trawler ud for Skallingen. Hvad det var for mennesker, der var ombord, aner jeg ikke, men noget mærkeligt var der ved dem. Tre gange var vi ude ved skibet, og det var hver gang et næsten umenneskeligt arbejde at manøvrere i den stærke storm og strøm med sejl på båden, men mandskabet rørte sig overhovedet ikke for at modtage vor hjælp. Forøvrigt troede jeg nu heller ikke, der var nogen stor fare for, at de skulle drukne, blot de blev ombord, for skibet så ud til at være stærkt, og vi sejlede derfor hjem. — På en eller anden måde må besætningen dog være blevet bange, for de forsøgte siden at bjerge sig i land på en tømmerflåde, men det lykkedes ikke, og de druknede alle. Var de blevet på skibet, var der ikke sket dem noget, for det tålte stormen uden at blive slået til vrag.

Efter denne tur fik vi en ny redningsbåd med motor. Jeg blev iøvrigt kort tid efter hædret med Dannebrogskorset. Da jeg i 1928

gik af som redningsbådsfører havde jeg været med til at redde 60 mennesker fra druknedøden.

Men lad os også dykke ned blandt de helt ukendte borgere og finde en, der har gjort »turen« med.

Finsensgade 11 i bagbygningen bor fru *Nielsine Mortensen*. Hun er nu 79, hun har været enke de sidste 41 år, hvilket vil sige, at hun selv har måttet forsørge sine 8 børn, hvoraf de 6 endnu lever. Hun er stadig rask og rørig og ønsker ikke at komme ud på alderdomshjemmet, så længe hun kan klare sig selv.

Fru Nielsine Mortensen.

Der er ikke noget særligt ved mig, siger hun, jeg har bare arbejdet, og kan da Gud ske lov arbejde endnu.— Heri har hun måske ret, men det er heller ikke blot dem, der er noget særligt ved, der har skabt Esbjergs historie, men vel netop snarere folk som hende.

Jeg er født 1869 i Sønder Broby på Fyn og har været ude at tjene, fra jeg var en stor pige — en overgang var jeg barnepige hos lensgreven på Brobygård — Schaffalitzky de Muckadell — det var en dejlig tid.

Min mand var bødker. Vi var i Odense, da min mand fik besked om, at han kunne få arbejde på smørpakkeriet i Esbjerg.

Esbjerg! — det er jo halvvejs i Amerika, sagde jeg, og jeg mente det, for jeg har aldrig lært geografien. Og da vi kom til Esbjerg og stod ud af toget, så var stationen ikke andet end et gammelt grimt bræddeskur.

Da jeg spurgte hende om, hvordan det så ud i Esbjerg dengang, svarede fru Mortensen:

Det ved jeg såmænd ikke, for jeg havde travlt i mit hus med mine børn — der kom et barn hvert år — og jeg kom ikke andre steder end i de nærmeste butikker. Men jeg kan huske, at de to ældste børn var med deres far på torvet den dag, da rytterstatuen blev indviet. Det skal have været en stor fest.

I 1908 lå både min mand og jeg på sygehuset. Min mand havde været syg og arbejdsløs i to år efter et uheld på arbejdspladsen, og jeg havde efter en streng fødsel med barselfeber og hver sit også fået gigtfeber, der havde slået sig på hoften, som blev stiv. Her døde min mand. Guldsmed Erlandsen og andre gode mennesker sørgede for begravelsen, og det var jeg glad for, for det gjaldt om endelig ikke at komme på fattigvæsenet. Da jeg langt om længe kom hjem, måtte jeg gå med stok. Fattigundersøger Marcussen kom så og sagde, at nu måtte han hellere sørge for at få børnene anbragt. Ikke tale om! — Jeg vil have mine børn hjem med det samme! — Og jeg fik dem da også samme dag. — Jeg knækkede forresten den fine stok samme dag, og så gik det også uden.

Hvordan jeg bar mig ad med at forsørge mine børn? Ja, jeg arbejdede ved, hvad jeg kunne få; og så snart børnene var gamle nok, arbejdede de med — det enedes vi godt nok om. — Jeg havde først og fremmest kontorarbejde —?? — Ja, altså, jeg gjorde rent på kontorer. I mange år var det Valsemøllen, hvor jeg hver morgen gjorde rent og fyrede op i kakkelovnene. Jeg syede også sække for møllen, det var jo hjemmearbejde ligesom skjorter og den slags, som jeg syede for forretninger. Det var et meget rart arbejde, som jeg så kunne have med på min plads som vågekone på kommunens sygehus.

Brugte man vågekoner derude?

Ih ja, jeg har mange nætter siddet og passet på tossede, der var indespærret i celler derude. En af disse — en slagter fra omegnen, som havde dilerium, brød ud for mig, og så fik jeg min afsked;

men min efterfølger var natten efter lige så uheldig, og så blev jeg igen taget til nåde. Mens jeg boede på Østerbro, arbejdede jeg forresten også på teglværket med at skære sten. Det var helt godt betalt.

Var der aldrig tid til glæder og fornøjelser udenfor hjemmet?

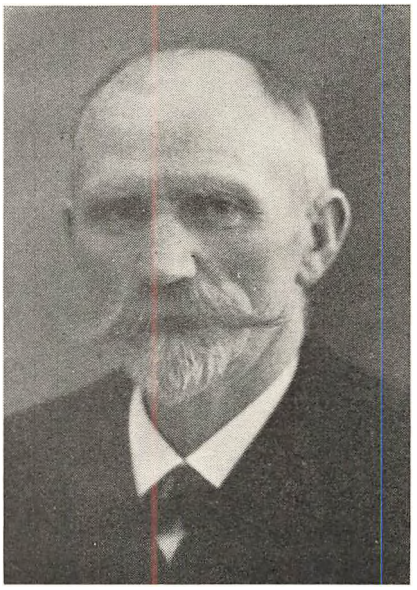
Nej, det synes jeg ikke — men jeg havde det også meget godt endda. Vi var glade ved hinanden, og børnenes glæder var mine glæder.

Blev De aldrig træt?

Jo, hver dag! — Men så kunne man jo gå i sin seng. Det værste var, når det dårlige ben gjorde knuder og svulmede op, så måtte børnene hjælpe mig i seng. Næste dag var benet dog som regel i orden igen.

Hvad nu?

Ja, nu passer jeg mit hjem og min yngste søn — og så har jeg børnebørnene og børnebørnsbørnene, de skal jo også passes.

Drejermester J. N. H. Jørgensen.

Drejermester *J. N. H. Jørgensen* er også en af de håndværkere, der har oplevet Esbjergs købstadperiode med dens onde og gode dage. Han fortæller:

I 1893 rejste jeg til Esbjerg, fordi arbejdet i Slagelse var sluppet op. Drejermester Lund i Esbjerg søgte en svend, og jeg tog afsted og fik pladsen til 6 kroner om ugen samt kost og logi.

På værkstedet var vi 3 svende. Lund var tillige pumpemager og solgte mange pumper ude på landet. Jeg blev snart den af svendene, der blev mest benyttet som installatør rundt om ved bønderne. Når vi var færdige, skulle mester og jeg nemlig altid smage vandet tilsat kaffe og brændevin, og det blev for det meste til flere

kaffepuncher, end en voksen mand kunne magte, men da jeg var afholdsmand, var jeg altid en god følgesvend, når vi skulle hjem.

Hen på sommeren flyttede jeg til drejer Nielsen, der gav en krone mere om ugen. Det blev dog kun en kort tid, jeg arbejdede hos ham, for i oktober måned begyndte jeg selv som mester og blev installeret på savværkspladsen, der hvor nu Danmarkshus og Østre Skole ligger. Savværket havde dampmaskine, og derfra fik jeg kraften til drejemaskinerne, så det gik let.

Esbjerg havde dengang 4000 indbyggere, men det gik fremad med rivende hast. Det ene hus blev opført efter det andet, og folk strømmede til fra alle egne af landet. Det var den store spekulationsperiode, der var begyndt. Overalt, hvor man så, var der forvirring. Træskure, rigtige huse, ingen ordentlige gader og så en træbarak til banegård. Om den hedder det i en vise fra den tid:

Kommer man så hertil med banen
og står af på vor station,
siger man, det var som fa'en,
kaldes dette en stasjon.
Dette skur af gammelt træ,
som jo knap kan give læ.

Godt et par år efter — det var 96 — brændte tømmerlageret og savværket, og mine drejebænke og mit lager brændte med. Branden skete en tirsdag, og om torsdagen købte jeg Lunds gamle forretning, der lå i Skolegade lige overfor kirkegården. Der hvor nu læge Baks villa ligger. Drivkraften her var en vindmotor, som enten gik for hurtig eller for langsom — aldrig helt tilpas. Når vi derfor havde store stykker træ i en af bænkene, og der var kuling fra nordvest med byger, så skyndte vi os at kravle ind under drejebænken, når vindstødene kom, for vi kunne aldrig vide, hvor træet fløj hen.

Bortset fra fiskerne har vel ingen stand betydet mere for Esbjerg end arbejdsmændene. Esbjerg blev faktisk bygget af arbejdsmænd, og deres tillidsmænd var altid mænd af betydning. En af

dem, arbejdsmand *Søren Peder Thomsen*, fortæller: Jeg er født i Udbyhøj den 31. oktober 1871, min barndom oplevede jeg i Hyllested pr. Trustrup, hvor jeg fik min skolegang.

Da jeg var 21 år, blev jeg gift med kokkepige Sardine Marie f. Sørensen, vi tjente sammen paa »Frydensberg«.

I 1895 rejste jeg med familie til Esbjerg, der dengang nærmest var en barakby, der lå hulter til bulter med marker mellem skramlet. — Begyndelsen for os var ikke lystelig, for i de første 3 måneder havde vi ingen lejlighed. Tilgangen eller tilflytningen til Esbjerg var dengang så eventyrlig, at der i et døgn kunne komme indtil 200 familier til byen. I mange lejligheder boede der både 3 og 4 familier, — så jeg føler mig ikke særlig forfærdet over bolignøden i Esbjerg år 1948.

Arbejdsmand Søren Peder Thomsen.

Mit første arbejde i Esbjerg var som vognmandskusk med en månedsløn på 30 kroner og fri station. Jeg var jo straks klar over, at jeg ikke for de penge kunne klare husleje og føde til familien. Jeg tog derfor — så snart det var muligt — fat på andet arbejde som arbejdsmand hos entreprenør Mejer, der havde nedlægningen af en stor kloakledning gennem Englandsgade ned forbi Fanøhus. Jeg tjente 18 kr. om ugen. Arbejdstiden var fra 6 morgen til 6 aften.

I efteråret 1896 blev der arbejdsstandsning. Jeg tog da ud som søfyrbøder med skibet »Koldinghus«, og som sådan fortsatte jeg vinteren ud. Da foråret kom, gik jeg i land og tog fat som murerarbejdsmand og fortsatte dermed indtil århundredskiftet. Jeg tog

da atter ud at sejle med forskellige skibe. — I 1902 blev der sømands- og slagteriarbejderstrejke. Den varede fra 5. januar til 10. maj. Da strejken var forbi, fortsatte jeg atter som fyrbøder. Jeg var med på »Koldinghus«, da den strandede på Fanøs vestkyst, det var i 1904. Straks derefter fik jeg arbejde på havnen ved landbrugseksporten hos Det forenede Dampskibsselskab, et arbejde jeg fortsatte med til 1938.

Under mit arbejde på havnen blev jeg i 1920 valgt som repræsentant for Sømændenes og Søfyrbødernes Fagforening, et hverv jeg passede i 20 år.

Mit arbejde på havnen måtte jeg gå fra på grund af min kones langvarige sygdom, hun måtte på sygehus. Heldigvis overvandt hun sygdommen og kom atter hjem og kunne passe vort hjem.

Foruden at passe mit arbejde på havnen var jeg som sagt repræsentant for sømændene og søfyrbøderne, og derforuden har jeg været medlem af Esbjerg byråd fra 1913 til 1937 med undtagelse af en fireårig periode.

Det, der særlig havde min interesse i byrådet, var sygehusarbejdet. — Da C. P. Pedersen gik ud af byrådet, blev jeg formand for sygehusudvalget. — I min tid blev der bygget funktionærbolig og vaskeri. Jeg var også meget oppe for, at selve sygehuset skulle udvides. Vi lod udarbejde tegninger og overslag; men denne bekostning kunne ikke magtes, kommunens økonomi var ikke stærk nok.

I ca. 50 år har jeg været organiseret afholdsmand indenfor N. I. O. G. T., hvor jeg har beklædt flere tillidsposter.

Jeg har nu i 10 år boet på Vardevej nr. 57, men nu til julen 1948 er der lovet mig plads på De gamles Hjem, hvor jeg da får et værelse, og det passer bedst for min alder og mine kræfter.

Den kendte gymnastikpædagog, fhv. højskoleforstander *Rasmus Vind* er også en af byens ældste og mest kendte borgere. Han er tillige en god fortæller og derfor let at komme på talefod med.

Rasmus Vind fortæller: Min slægt på mødrene side hører til på Esbjergegnen, idet min bedstefar var ejer af Spangsbjerg Mølle. Da møllerinæringen blev givet fri, solgte han møllen og købte en gård i Obbekær. Et af børnene — en datter, der senere blev min moder — var dengang 11 år, senere som voksen pige blev hun gift med min far, gårdejer Jacob Vind i Obbekær. Jeg blev født den 18. april 1868.

Fhv. højskoleforstander Rasmus Vind.

I mit hjem var vi 11 søskende. Skolegangen var kun vinterskole. Fra 1. maj til 1. november var skolen lukket.

Da jeg var 13 år, var min skoletid forbi, og jeg fik da plads på »Kjemsgård« hos den kendte Nis Kjems, der var en meget dygtig og oplyst bondemand. Hos ham lærte jeg forskelligt, blandt andet også at løse geometriske opgaver. Da året var omme, kom jeg atter hjem i et par år.

I 1884 fik jeg plads for sommeren i Askov hos Nutshorn som medhjælper på hans gård. Jeg oplevede dengang at have hver aften fri — også de søgne dage, det var noget, jeg aldrig havde oplevet før.

Jeg var atter hjemme et par år som karl. I vintrene 1886—87 og 1887—88 var jeg elev på Askov Højskole. Sommeren 1887 tjente jeg hos den kendte bonde Jacob Kloppenborg i Harreby.

Efter mit højskoleophold rejste jeg den 10. april 1888 til Fredericia som soldat. Det blev en lang tjenestetid, for jeg blev udtaget til underkorporal mod min villie. Jeg har altid været modstander af soldatervæsenet.

Som soldat oplevede jeg lidt af hvert — blandt andet også, at

jeg som underkorporal blev straffet sammen med en menig soldat med 5 gange 6 dages vand og brød.

Grunden var, at mange soldater havde aftalt at underskrive en ansøgning til kompagnichefen om at få lov til at holde nogle flere aviser til soldaterhjemmets læsestue. — Der var blandt andet kun eet venstreblad (Ribe Amtstidende), og af østkystens venstreblade var der ingen. — Da flere kompagnier indsendte ansøgning samtidig, og det væsentlig var venstreblade, der stod på ønskeseddelen, var det ganske naturligt, at befalingsmændene talte sammen og opfattede det som en sammensværgelse — man må nemlig huske på, at det var i de år, da venstre og højre kæmpede om militærvæsenet. Resultatet blev, at ansøgningen blev nægtet.

Da var det, at en menig soldat, Thomas Thomsen fra Terpling, som var min gode ven og kammerat fra højskolen, skrev et stort stykke til avisen. Artiklen blev sat op med store typer på avisens forside, og det vakte røre blandt befalingsmændene. Der blev indkaldt til stort forhør og domfældelse. Jeg havde ikke skreven artiklen, men der hævdedes, at jeg vidste, at artiklen var sendt til avisen. Det kunne ikke slå til, at jeg netop i den uge, som det hele var sket, lå på sygehuset. Jeg blev som underkorporal og den, der havde ansvaret for min deling, dømt sammen med soldaten (i dette tilfælde min ven) til samme straf.

Sagen vakte stor opsigt i bladene, og vi blev betragtet blandt venstrebefolkningen som banebrydere for folkefriheden indenfor militærvæsenet.

Straffen udmåltes med 5 dages vand og brød og derefter 5 dage med oplukkede vinduer, sengetøj at sove i og almindelig kost, for så atter at begynde med skodder for vinduerne, en træbriks at sove på og som føde vand og brød.

Vi fik fra Den folkelige Forsamlingsbygning i Fredericia tilbud om, at de ville sende god mad over til os i de 5 dage, men vi sagde, at angående maden, da havde vi dette ordnet med vort pensionat, derfra fik vi den sendt.

Da straffen var udstået, og vi kom ud af arresten, blev der samme aften holdt stor fest for os i Den folkelige Forsamlingsbygning. Salen var fyldt af mennesker, og der blev holdt taler med sang imellem, vi fik hver overrakt et sæt guldmanchetknapper og et smukt sølvbæger med indgraveret: »Fra danske frisindede Kvinder i Fredericiaegnen den 10. Oktober 1889«.

Efter udstået straf rejste jeg hjem. Far havde på et stykke af gårdens mark bygget en mindre ejendom, som jeg straks forpagtede, jeg påtog mig ved siden af at passe gårdens drift at lede gymnastikken i sognet, og i den anledning tog jeg på delingsførerkursus. Der blev jeg kendt med K. A. Knudsen, der senere blev ansat som gymnastikinspektør.

I året 1898 forlod jeg landbruget og tog på statens etårige gymnastikkursus, derfra fik jeg plads som vært i Ry sognehjem, der var bygget af en kreds, der var interesseret i arbejdet blandt ungdommen. Jeg havde pladsen i et par år og kom så til Budde på Himmelbjerggården, hvor jeg skulle lede avlsbruget og have opsyn med det ene af de 3 drengehjem. — Da jeg havde været der i nogle år, rejste jeg til Janderup Højskole og var der i nogle år som lærer under forstander Blinkenberg.

Om sommeren var højskolen lukket, og jeg måtte i den tid på anden måde tjene penge. Jeg kom gennem bekendtskab i forbindelse med en større fotografforretning, og så blev jeg rejsefotograf om sommeren. Jeg har blandt andet fotograferet så godt som alle Sjællands kirker og daværende præster.

I Esbjerg blev der på den tid bygget og indrettet en arbejderhøjskole, og da der søgtes forstander, indsendte jeg min ansøgning og fik pladsen fra 1. november 1910.

Straks efter min ankomst til Esbjerg blev jeg opfordret til at lede »Hermod«s gymnastikhold, hvad jeg også gik ind på; men det kunne, som årene gik, ikke blive ved, da jeg var nødt til at blive hjemme på skolen hos eleverne.

»Hermod« fik så en anden i nogle år; da han rejste fra byen, overtog jeg atter ledelsen.

Den 1. april 1921 forlod jeg arbejderhøjskolen. Jeg tog om sommeren atter fat som rejsefotograf, og om vinteren var jeg lærer ved Esbjerg kommuneskole. — Da dagarbejdsskolen blev oprettet, fik jeg pladsen som leder, senere blev jeg pantefogedassistent, til jeg faldt for aldersgrænsen.

Og så lidt om privatlivet.

Den 24. juni 1891 blev jeg gift med frøken Andrea f. Damgaard fra Hygomskov, -— vi opdrog 8 børn, der med undtagelse af den yngste alle er gift og har det godt.

I nogle år var jeg medlem af Esbjerg byråd.

Da gymnastikselskabet med kontor i København blev stiftet for at støtte den nye danske gymnastik, blev jeg medlem der.

Esbjerg by kan jeg godt lide, fordi den er så ægte vestjydsk, og befolkningen er jævne og lige for hverandre. Det gør, at alle, der kommer til byen, straks føler sig hjemme og er godt tilfredse.

Min første rejse til Esbjerg var kort tid efter, at banen blev åbnet, jeg skulle besøge min moster, der tjente på Hotel Spangsberg, og det var en stor oplevelse for mig, blandt andet derved, at det var første gang, jeg kørte i lukket vogn.

Esbjerg var nærmest dengang en stor mark med nogle enkelte huse. Fra Hotel Spangsberg kunne jeg se banegården.

Jeg kunne ikke dengang ane eller drømme om så rivende en udvikling af byen og heller ikke, at jeg skulle komme til at leve mange år og min alderdom i byen.

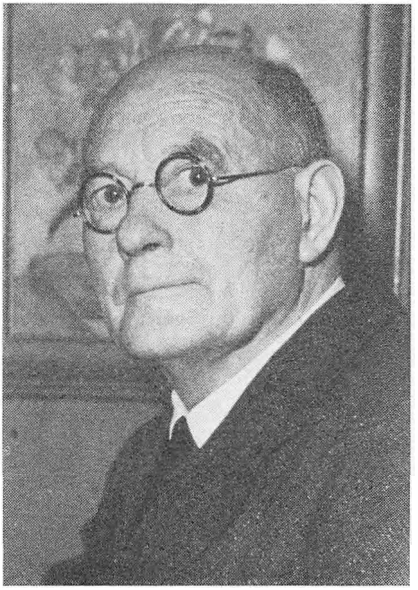
Der forlangtes ikke meget i sin tid, fortæller den gamle overlærer *J. H. Ganderup*. I 1888 udstedte Hans Højvelbårenhed — som han skulle kaldes — provst Chr. Oblitz i Varde mit eksamensbevis. Seminarieeksamen havde jeg ikke dengang — men provsten skrev, efter at jeg havde aflagt prøve:

»J. H. Ganderup har dags dato bestået prøve som vinterlærer. Han kan undervise en førsteklasse. Han har sangstemme. Chr. Oblitz.

Se, det var al det eksamensbevis, jeg kunne tilkomme. Senere fik jeg selvfølgelig slumret mig til en lærereksamen fra Gjedved Seminarium, hvor jeg forresten kun gik 1 år.

— Hvornår blev De egentlig ansat ved Esbjerg skolevæsen?

Jeg fik ansættelse i Esbjerg den 1. november 1889, og den 1. november 1893 fik jeg fast ansættelse som 7. lærer, der var helt op til 9. lærer.

Fhv. overlærer J. H. Ganderup er født i Fåborg ved Varde den 11. januar 1871. Ansat som 7. lærer i Esbjerg 1893, viceinspektør ved Vestre Skole 1. april 1925, overlærer (skoleinspektør) ved samme skole 1934.

Men lad mig se tilbage og begynde 1889:

Esbjerg, den yderste krog i Jerne sogn, var da kun spredt bebyggelse mellem Rørkjær og Strandby, en by på ca. 3.000 indbyggere. Nørregade var bygrænsen i nord, Vor Frelsers Kirke var lige taget i brug og skulle betjenes af sognepræsten ved Jerne-Skads kirker, medens rådhuset er af senere dato. Den bygning, som nu ejes af Esbjerg og Omegns Brugsforening, var da byens første skolebygning og gav gaden navn. Endnu i nogle år efter gik rebslagerne baglæns og lavede reb på pladsen overfor mellem Torvet og Kirkegade. — I 1893 blev Esbjerg selvstændig kommune og holdt sit 25 års jubilæum.

Medlemmer af det nyvalgte sogneråd besad dygtighed og havde vilje til at udrette noget godt, men gik dårlig i spand sammen. Brydninger og rivninger fandt ofte sted, og tit skiftedes formand.

I det andet år efter adskillelsen var der således formandsskifte 3 gange. En sommeraften, vel sagtens efter en lummervarm dag fuld af elektricitet, indtraf en lille pudsighed i sognerådet. Man drøftede en sag med sprængstof i og var nået til afstemningen. Formanden advarede medlemmerne og lod dem vide, at han, om afgørelsen gik ham imod, ville udtræde af rådet. Spændingen var stor — også blandt tilhørerne. Da resultatet forelå, afbrød formanden videre forhandling, gjorde en protokoltilførsel, forlod mødet og flyttede med stol og seng til Jerne. En stund sad de gæve rådmænd målløse og noget længere rådvilde, inden de fik sig samlet sammen til at gå hjem. Nå, rådet fik sig atter en ny formand, og alt gled atter i de vante gænger.

Med asfalteringen af Kongensgade forsvandt de sidste rester af landevejsgrøften, der kunne være så ubehagelig for en sen nattevandrer, der gerne ville holde sig på den slagne landevej.

Ikke blot mejeriet og skolen uddybede skiftevis deres brønde og arbejdede sig længere og længere ned, men overalt i byen førte nabo og genbo en hård vandkamp, der sluttelig fik en naturlig udgang: 1896 opførte sognerådet Esbjerg Vandværk og det tilhørende smukke vandtårn i byparken; den store vandgryde ved Nygårdsvej er af langt senere dato. Dette, det første kommunale værk, har kun en eneste gang gjort knuder og nægtet os det nødvendige forbrug af vand. Og kun en enkelt gang er det blevet misbrugt, da politiet nytårsaften 1897 gav tykt strålevand ad gaderne og lempede i en fart byens borgere hjem; nogle fik da vandskræk og flere en våd trøje. Længe efter at byens brønde var tørlagte, stod »Posten« endnu på Torvet og gav vand til dem, der ville slå de nødvendige slag.

Vor fiskerflåde var endnu kun lille — af større og små fartøjer vel et par snese. Deres leje var i den daværende bådhavn ved toldrevisionen. Fiskeriet havde kun lokal betydning og interesse, afsætning til udlandet var endnu ukendt; rødspættefiskeriet var i sin første vorden. Hændte det, at fiskerne kom ind med en stor

fangst, måtte »Spil-Thomas« ud at forkynde: Friske rødspætter er indkommet og uddeles gratis på havnen. Kunne der endda ikke på denne måde skaffes rent bord, kom der meddelelse til skolen, der havde den daglige forbindelse med hjemmene. Så kom Esbjergs stortid, som indvarsledes ved to isvintre i 1894 og 1896. I flere uger var havnen her landets eneste udgangspunkt mod åbent hav — fast is havde lukket øvrige danske havne. Ad Esbjerg vandvej og jernbaner gik hele Danmarks eksport og import. Men bag strømmen ind til havnen havde isen bygget en stærk bro mellem os og Fanø — en fin promenade til midlertidig brug. Esbjerg var dermed rykket op mellem Europas store trafikstæder og havde slået nabobyerne ud af al fremtidig konkurrence. Denne førerplads måtte holdes, østre havn blev anlagt, dokken uddybet, og en storstilet byplan projekteret. Hele Nygårdsmark, Strandby- og Rørkjær jorder blev taget ud af dyrkning og kortlagt som byggepladser. Gader og Torvet blev afstukne. — Man (regnede) drømte om en by med Jerne kirke som midtpunkt; — en vældig tilflytning fandt da også sted, byens indbyggerantal voksede med 2 á 3000 årlig. Skolerne overfyldtes. Håndværkere en gros indførtes, og flere hundrede huse opførtes. En bygning med tårn og spir på hvert hjørne var tidens fordring og byggeskik. Vild spekulation greb mange; jordpriserne steg ustandselig, mens handelen gik. Købmanden forlod sin butik og håndværkeren sit værksted. Bønder fra flere miles omkreds kom herind og dansede med om guldkalven og mistede sluttelig gård og grund. Man drak ustandselig lidkøb — og havde til sidst kun kreditbanknoter at betale med. Under denne babelske forvirring med knald og fald undfangedes ideen til en kongestatue på Torvet, spekulanternes samlingsplads. Rask blev »Vandposten« fjernet, Brønden fyldt, og bestillingen gjort. At man manglede gangbar mønt at betale med, blev en kedelig opdagelse, man senere gjorde; andre mere nøgterne mænd måtte betale. — Byen var kommet i folkemunde, for den havde man højest et medlidende skuldertræk, og de allerfleste, der havde

været med i den vilde spekulation, havde fået et knæk, de aldrig forvandt, og gled ud — de lå, som de havde redet. Kun ganske få, som mureren, der i overmodig foragt for nyttigt arbejde, havde kastet sin murske i dokken, fik den atter i hænde, og gik tilbage til sit håndværk. Ja, og manden, der altid betalte med guld og aldrig tog tilbage, blev igen en jævn mand med sølv og kobbermønt.

Nytårsmorgen 1899 fremtrådte Esbjerg som købstad. Det nyvalgte byråd overtog styret og gik i arv og gæld efter sognerådet. Kl. 12 nytårsaften vekslede sognerådsformand N. J. Poulsen og kgl. borgmester Lyngbye håndtryk på Rådhuspladsen i folkets påsyn, og byen gled ind i en lysere dag.

Efter skoleplanen af 1894 skulle halvdelen eller den største halvdel af lærerne være på ældste lønning. På dette tidspunkt var 6 lærere fast ansatte. Lærerinderne stod udenfor nummer. Det tilkom derfor Langvad, Sloth og Rand at komme på ældste lønning, medens fjerdelæreren som den ældste og den, der havde været her længst, havde skubbet Rand til side til fordel for sig selv. Provsten fastholdt imidlertid, at Rand, der var kaldet som tredjelærer, ikke kunne forbigås af fjerdelæreren. Sagfører Hansen, der da var blevet sognerådsformand, hævdede det samme som provsten, og da flere medlemmer tog ordet for at hjælpe fjerdelæreren, foreslog formanden sluttelig oprettelse af et syvendelærerembede. Dette vedtoges, fjerdelæreren var reddet, og appelsinen faldt i min turban, jeg fik embedet som syvendelærer.

Lærere kaldet med nummer: Førstelærer Langvad 1877. Andenlærer Sloth 1884. Tredjelærer Rand 1890. Fjerdelærer Andersen 1890. Femtelærer Enkegaard 1892. Sjettelærer Holst 1894. Syvendelærer Ganderup 1895 og ottendelærer Jakobsen 1897. (Fra 1894 konstitueret i embedet 1 år inden kaldsbrevet og kollats gaves).

Lønninger ved Esbjerg skolevæsen før 1894: Vinterlærere 150 kr. + skolepenge eller 37,50 kr. mdl., de øvrige lærere nærmest efter sognerådets forgodtbefindende. Fra 1894—1899 enten som lærer på yngste løn 850—1150 stigende med 100 kr. hvert 3. år

eller som lærer på ældste løn 1150—1450. Fra 1899 efter stigende skala til 2400 kr. Fra 1908 ligeledes lønnet efter anciennitet stigende til 3000 kr. efter 20 års forløb. Fra 1919 med 2820 kr. Grundløn stigende til 4820 kr. efter 18 års forløb. Fra 1931 fra 2880 kr. til 4860 kr. efter 18 års forløb.

Vinterskolen: Fra 1894 til henimod århundredskiftet havde denne skoleafdeling sin glanstid. 4 var da det gængse klassetal. Derefter svandt tallet ind og gled til sidst helt ud af skoleplanen. Landsbyskolen bød ikke på tilstrækkelig skolegang i sommertiden, og vinterskolen alene kunne ikke give det antal undervisningstimer, som loven krævede. I årsberetningen for 1909 henvises til ministeriets skrivelse af 27. september 1905: Udskrivning til sommertjeneste skal for fremtiden være betinget af, at børnene, der skal have sommertjeneste uden for Esbjerg, i sommerhalvåret kan få samme ugentlige antal skoletimer i de befalede skolefag som her.

Vinterlærere: Indtil 1894 krævedes for at blive vinterlærer i Esbjerg en hos provsten aflagt og bestået prøve. Fra 1894 krævedes almindelig læreruddannelse. Af vinterlærere før nævnte årstal kan nævnes landstingsmand Gregersen, dennes broder gårdejer Gregersen, Spangsberg, og J. H. Ganderup. Af senere kan nævnes overlærer M. P. Jensen ansat 1/11 1901, Astrup ansat 1/11 1902 og Agersnap ansat 1/11 1903.

I 25 år fra 1884 til 1909 sad godsejer, kommandør Bluhme inde med esbjergkredsen, og hverken engmester Thomsen fra radikal side eller Olaf Jørgensen, der anglede for Indre Mission, eller senere Lars Mose, begge fra moderat side, kunne trænge ham ud. Kaptajnen, som de fleste kaldte ham, forstod ikke blot søkort, men kunne også skib føre. Sundbo var hans sidste og mangeårige modkandidat og øjensynligt den, han satte mest pris på. Hans stående replik var: Når jeg bliver konsejlspræsident, skal Sundbo

være krigsminister, for han ved, hvordan det skal være. Venstre ønskede imidlertid en mere hårdhændet politik, vragede den gamle og lod Pinholt og Slebsager konkurrere, sidstnævnte havde kredsen, indtil den i 1918 deltes, og Sundbo blev valgt; denne havde kredsen til sin død 1928.

Indtil 1915 var valgdeltagelsen til Folketinget i tyndt befolkede egne såre ringe. Mange vælgere havde 3—4 mil til valgstedet og måtte meget tidligt hjemmefra for at nå frem, til valghandlingen begyndte. På Torvet var rejst en mægtig tribune, pyntet med flag og grønt, med plads til kandidaterne, deres stillere, interpellanterne og pressen. Hver kandidat havde sine talende stillere, som kort anbefalede, og når kandidaterne havde bejlet til vælgernes stemmer, blev de interpellerede om dit og dat. Den offentlige valghandling sluttede med, at vælgerne stemte ved håndsoprækning. Var der ingen modkandidat, eller denne havde trukket sig tilbage, var valget afgjort. Dog kunne vælgerne eller kandidaten forlange hemmelig afstemning. Denne foregik i byens skoler, hvert sogn havde sit lokale, og til dette begav sognerådsformanden sig fulgt af sine sognebørn. Når alle havde haft lejlighed til at afgive deres stemme, samledes valgbestyrelsen på Rådhuset, hvor stemmerne blev optalt, og hvorfra valgbestyrelsens formand afgav resultatet og ønskede den nyvalgte folketingsmand til lykke. — Valgdagen var stadig for byens folk en begivenhed af rang og blev imødeset med spænding og forventning. Også de mange, der kom ind udefra, fik en god dag ud af det og var sammen med venner og bekendte, som de kun traf ved slig lejlighed. Valgdagen mistede for mange sin charme, da sogneafstemningen hjemme i forsamlingshuset indførtes.

Mon der er mange esbjergensere fra de sidste 40 år, som ikke på en eller anden måde har været undergivet fhv. oversygeplejerske frk. *K. J. Nielsens* omsorg? Ikke mange esbjergborgere har

haft så lang og travl en arbejdsdag som hun. Frk. Nielsens liv er tillige et godt billede af, hvilken enorm og hastig udvikling sygeplejen har haft.

Frk. Nielsen er født i 1879 i Vejlø ved Næstved, men opvokset på Falster hos sine bedsteforældre, hvor navnlig bedstefaderen betød meget for hende. Lige fra hun var barn ønskede hun at blive sygeplejerske, hvilket bedstefaderen stærkt tilskyndede hende til, og da hun som 20-årig passede en ung kone, som lå dødssyg af tuberkulose, gjorde dette så stærkt indtryk på hende, at hendes beslutning tog endelig form. Den gamle bedstefar nåede lige at opleve, at hun blev sygeplejeelev, og gav hende følgende råd, som vist kan stå som motto for al sygeplejegerning: »Vær glad, venlig, beskeden, kvik og hurtig i vendingen og fremfor alt mild og kærlig.« — Men nu fortæller frk. Nielsen selv:

Fhv. oversygeplejerske frk. K. J. Nielsen.

Lige fra min barndom havde jeg næret ønske om at blive sygeplejerske. Dette ønske blev gennem mine oplevelser stærkere, og jeg henvendte mig i efteråret 1899 til to hospitaler i København, men her antog man ikke elever under 22 år. Efter forgæves forsøg flere steder så jeg i sommeren 1900 et avertissement fra Esbjerg sygehus, jeg søgte og fik pladsen og begyndte på det gamle sygehus på Bavnehøj 10. oktober 1900.

Sygehuset havde kun 10 medicinske og 8 kirurgiske sengepladser + 25 epidemiske. Esbjerg var jo i 99 blevet købstad og havde indrettet sygehus i det fra amtet overtagne epidemihus' økonomibygning. Overlæge Cold var blevet ansat 1. januar 1900, og der var

to dygtige ledende sygeplejersker, så jeg havde godt udbytte af at være der. På grund af sygehusets ringe størrelse antoges elever kun for et år ad gangen, så året efter måtte jeg flytte til Ørsted sygehus et par år, derefter fik jeg resten af min uddannelse på kommunehospitalet i København.

Efter et ophold på sygehuset i Ålborg som operationssygeplejerske og et kursus i barnepleje i København, tog frk. Nielsen til Berlin efter samråd med Dansk Sygeplejeråd. Her var hun et år på et stort moderne sygehus og tog så tilbage til Ørsted. Endelig blev hun 1. juni 1910 ansat som oversygeplejerske og operationssygeplejerske på det nye kommunale sygehus i Esbjerg, hvor hun bestred begge stillinger til 1920 for så at fortsætte som oversygeplejerske til 1. juni 1943. — Og så giver jeg igen ordet til frk. Nielsen:

Min sygeplejetid er faldet i en periode, hvor der er foregået en meget stor udvikling indenfor lægevidenskab, hospitalsvæsen og sygepleje.

Da jeg i 1900 begyndte som elev, var kravet om en 3-årig uddannelse helt nyt, udgået fra det internationale sygeplejeråd, som var stiftet i London 1899. Dansk Sygeplejeråd blev stiftet 99 med det formål at samle alle danske sygeplejersker og arbejde for en ensartet uddannelse. — Sygepleje i nutids betydning kendtes kun fra 1860, da Florence Nightingale åbnede sin sygeplejeskole i London. Men lang tid herefter var det regelen, at sygepleje udførtes af stue- og vågekoner. Her i Danmark skete begyndelsen i 1863, da Diakonissestiftelsen oprettedes. I 70erne kom nogle unge piger ind på københavnske hospitaler som sygeplejersker, og i 1899 var næsten alle stuekonerne afløst af sygeplejersker, men vågekoner benyttedes endnu i mange år ved hospitalerne — også her i Esbjerg. På Ørsted sygehus var det dog eleverne, som måtte stå op, når patienterne ringede, og her havde jeg en pudsig oplevelse. Jeg var en nat blevet kaldt op gentagne gange af den samme patient for at fortælle hende, hvad klokken var o. l. ligegyldige ting. Da

det blev bebrejdet hende den følgende dag, svarede konen: »Ja, a vil no ha lieg for mi kroen«. Hun betalte en krone om dagen for sit ophold. Jeg har ofte siden moret mig over dette svar. Forholdene var iøvrigt meget primitive. Kakkelovn, intet rindende vand og derfor heller ikke ordentlige toiletter, petroleumslamper — og så var arbejdstiden 14—15 timer uden fast fritid. Lønnen og arbejdstiden har nu forøvrigt været de to ting, som sygeplejerskerne har haft sværest ved at få forbedret.

Da jeg kom tilbage til Esbjerg i 1910, var det jo til et nyt sygehus — kun eet år gammelt — så det var naturligvis moderne indrettet. Her som de fleste andre steder var det elever, som vågede om natten, men da jeg som oversygeplejerske kendte alle patienterne, forlangte jeg, at de skulle vække mig, hvis der var noget, de var i tvivl om. Jeg huskede nok fra min elevtid, hvor vanskeligt det var at skønne rigtigt. Som operationssygeplejerske blev jeg også vækket om natten, sommetider endda flere gange, men jeg har det held at have let ved at falde i søvn. Som tiden gik, blev arbejdsforholdene langsomt bedre, vi fik afdelingssygeplejersker, vi fik fridag — dog først i 1909. Et af sygehusudvalgets medlemmer fandt det unødvendigt med en fridag, når de dog havde søndagen. Han havde aldrig skænket en tanke, at sygehuset også fungerede om søndagen. Belægningen her i Esbjerg var altid foran sygehusets kapacitet, og det var tit svært at gå og se på, hvorledes personalet overanstrengtes. Derfor glædede det mig, hver gang det lykkedes at indføre en lille lettelse.

En ting, som havde min særlige interesse, var den teoretiske uddannelse, som eleverne fik ved siden af den praktiske. Her underviste lægerne og jeg selv, og ved eksamen var overlægerne censorer.

Men livet på sygehuset var ikke kun arbejde. Vi havde også meget privat samvær. Ved udvidelsen i 1919 fik vi en dagligstue — indtil da samledes vi i min stue. Denne dagligstue blev i årenes løb rammen om mange hyggelige aftener, mange fornøjelige og

smukke fester — særligt kan nævnes eksamensfesterne og nytårsfesterne. Vi samledes fast een aften om ugen til højtlæsning, sang og håndarbejde, og mange gamle elever har i årenes løb skrevet til mig og mindedes de dejlige aftener i dagligstuen. Ind under jul lavede vi julepynt, syede og strikkede julegaver til patienterne, alt imens passiaren gik livligt, og en god kop kaffe virkede oplivende. En fast tradition var pinsemorgen-frokosten i haven. Overlægen, lægerne, forvalteren med fruer og børn deltog altid i denne frokost såvel som iøvrigt også i de andre fester. Nogle år havde vi et trestemmigt kor, som blev dirigeret af reservelæge Ludvig Christensen — nu overlæge i Brovst. — Hele dette private samvær betød meget for såvel sygeplejersker som elever, gav en hjemlig følelse, som var overordentlig værdifuld.

Udviklingen på sygehuset kan udtrykkes ganske kort i nogle tal:

1910 — 50 med. senge, 8 kirurg. senge, 2 celler, 25 epidem. senge, og hertil svarede: 1 oversygeplejerske, 4 afdelingssygeplejersker, 11 elever og 3 gangpiger.

1943 — (hvor sygehuset er delt i tre afdelinger med hver sin overlæge): 70 med. senge, 103 kirurg. senge, 25 epidem. senge — og hertil svarede: 1 oversygeplejerske, 9 afdelingssygeplejersker, 8 sygeplejeassistenter, 10 vikarassistenter, 46 elever samt et stort antal gang- og stuepiger.

Det har været interessant at leve med i denne udvikling, og når jeg nu ser tilbage på de mange års sygeplejegerning, er det med stor taknemlighed over at have haft et arbejde, der helt kunne fylde mig, og med tak til alle de mennesker, jeg har mødt, og som på forskellig måde fik betydning for mig, de trofaste venner, jeg vandt, alle de sygeplejersker og læger, med hvem jeg har samarbejdet, og de mange elever, jeg har været med til at uddanne.

Først og sidst går min tak til Gud for hans store nåde mod mig gennem *hele mit liv.*

Da frk. Nielsen i 1943 tog sin afsked som oversygeplejerske efter 33 års trofast gerning, fik hun overrakt fortjenstmedaljen i sølv.

Omegnens folk og Esbjerg

VED FORFATTEREN
T. TOBIASSEN KRAGELUND

Man siger om mennesker, at de er voksne, når de bliver 50 år — hvis dette kan overføres også på købstæder, skulle Esbjerg altså nu være over vokseperioden. I det foregående har vi set, hvorledes byens egne borgere så på dens lømmelår. I det følgende vil vi se, hvad tre af omegnens bønder, der har levet tiden med, synes.

Først fortæller gårdejer *P. Gyde Petersen,* der er født i Boldesager 1862. Hele sit liv har han levet i sin fødegård og har fulgt Esbjergs vækst på nærmeste hold:

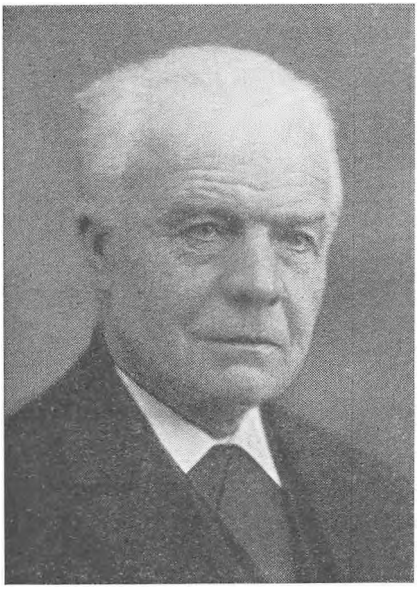
Da de begyndte at grave ud til havnen, sagde en af omegnens bønder — Niels Dam fra Sædding — at det ville gå galt, for æ vejsterhaw æ et såen å spøeg mej -- og den første havnebygmester, ingeniør Carlè, måtte da også erfare, at der var noget om det, thi han måtte opgive.

Jeg kan huske — fortsætter Gyde Petersen — at jeg en søndag eftermiddag i 1869 var med mine forældre på en spadseretur ned til den påbegyndte havn. Vi var også inde i marketenderiet — »Tutten« som den kaldtes — Her var en forfærdelig leben, og min far og naboen, Peder Kristiansen, trak sig skyndsomst tilbage og tog mig med, men konerne var mere dristige -- og nysgerrige — de blev derinde i nogen tid. — De fleste af de arbejdere, som arbejdede her de første år, var rene »børster«, sådan som man kendte dem fra de mange jernbaneanlæg.

Forøvrigt kendte vi dem godt nok, for de boede jo ude hos vi bønder, da der jo slet ikke var huse nok endnu. Min mor havde således til stadighed 3—4 af dem på kost og logi. Philipsen — op-

havsmanden til Esbjergs valgsprog »rask må det gå« — boede et par år hos min bedstemor. Oprindelig var han vist slagter, senere blev han kendt af enhver esbjergenser som fiskemand. Han sagde godt nok »rask må det gå« til hvert andet ord. Han var forøvrigt en rå fyr, og vi børn var bange for ham.

Ved sognerådsvalget i 1891 var »Gøgeungen« Esbjerg blevet så stor, at den kunne vælge 7 af de 9 medlemmer. 2 blev valgte i Skads, men Jerne og Boldesager fik ingen repræsentanter. Blandt de valgte fra Esbjerg var dog en bonde — nemlig Peder Pedersen fra Strandby. Ham måtte jerneboerne så trøste sig med. Min svoger Gregers P. Gregersen — den senere landstingsmand — var dengang vinterlærer i Esbjerg og gik vældigt op i valget på byboernes side. Dengang var valgretsalderen 30 år, så jeg kunne ikke deltage, da jeg kun var 29. —

P. Gyde Petersen.

Valgresultatet gjorde naturligvis sognets landboer meget forskrækkede, og de satte nu ind af al kraft, for at få Esbjerg skilt ud som en selvstændig kommune. Medvirkende til forskrækkelsen var også de stigende udgifter, som den stærkt voksende by skaffede den fattige landkommune — alene skoleproblemet var næsten uløseligt lokalemæssigt. En vinter holdtes der skole i mine forældres storstue, det var forresten min anden svoger, den senere pastor Gregersen i Åbybro, der var lærer. — Hans løn var 150 kr. for hele vinteren. Da han kom ud til sognerådskassereren, Therkel Nielsen i Andrup, og ville hæve pengene, syntes denne, at beløbet var for stort, og da min svoger

anførte, at han måtte betale 70 kr. for kost og logi hos mine forældre, antydede Therkel Nielsen, at dette var grov udnyttelse af situationen.

Esbjergs første sognerådsformand var den kendte sagfører Hansen. Han var dygtig og meget sparsommelig, men tillige også meget egenrådig; og da afstemningen i rådet engang gik ham imod, slog han protokollen i og gik sin vej. Han flyttede til Jerne, så man blev nødt til at vælge en anden formand. I de fem år, der gik, inden Esbjerg blev købstad og fik kongevalgt borgmester, havde man ikke mindre end fire sognerådsformænd, nemlig foruden sagfører Hansen, skibsbygger Dahl, lærer Andersen og N. J. Poulsen. — Jeg var også lidt med i de meget omtalte jordspekulationer i slutningen af 90erne — man kunne jo ikke lade være — men jeg klarede mig dog nogenlunde uskadt ud af det — jeg behøvede jo ikke at købe, men kunne nøjes med at sælge.

De ældre bønder i omegnskommunerne lærte aldrig at se med milde øjne på Esbjerg. Vi unge derimod kunne godt se, at det var en fordel for os, at byen og havnen kom, og vi har egentlig aldrig haft andet end glæde af naboskabet. Mænd som borgmester Lyngbye, redaktør Sundbo og borgmester Mortensen har jeg kendt, og jeg satte pris på deres dygtighed og retsindighed.

Dernæst giver jeg ordet til kommissionær *Jørgen Pedersen*, der — skønt landmand — er født og opvokset indenfor bygrænsen praktisk talt sammen med byen i en lille gård i nærheden af Strandby kro. J. P. er født 24. Januar 1875:

Strandby kro, der lå, hvor nu Gormsgade skærer Gl. Vardevej, havde stor købmandshandel og landbrug og var nærmeste nabo til min fars gård. Her var rykind af folk næsten døgnet igennem. Fra kroen gik der en vej ned til stranden, her lagde færgen fra Fanø til. Mindet herom er bevaret i gadenavnet Gl. Færgevej.

Når Fanø-sømændene skulle på langfart, var Strandby kro den

første holdeplads. Min bedstefar har for at tjene en ekstra skilling kørt mange af dem videre til østkystens byer — helt op til Horsens. På en sådan tur kom han iøvrigt ulykkeligt af dage ved at falde ned blandt hestene.

Da min far overtog gården var den på 40 tdr. land og havde 10 køer og 3 heste. Den ene hest trak mælkevognen rundt i Esbjerg.

Kommissionær Jørgen Petersen.

Jeg gik i skole i den bygning, hvor nu E. O. B. har sin smukke hovedafdeling. Jeg kunne gå tværs over alle markerne til skolen. Hele strækningen var bevokset med lyng.

I 1892 købte min far Strandby kro af ejeren, Morten Spangsberg, som da havde bygget Hotel Spangsberg, og begge gårde blev nu lagt sammen. I 1903 blev den gamle kro brudt ned med undtagelse af kørestalden, som blev stående til 1911, da stormfloden tog den.

Min barndom og første ungdom hører altså mere til landet end til byen, men efterhånden som denne voksede, slugte den mere og mere af vor jord, og på denne måde gled jeg ind i byens liv. — På nært hold har jeg fulgt byens og havnens vækst. Skibsfarten var selvfølgelig det, der fulgtes med størst interesse. Dampskibene »Esbern Snare« og »Riberhus« var de første, der sejlede på Esbjerg, senere fulgte hjuldamperen »Koldinghus«, der var betydelig større. Deres væsentligste fragt var levende kreaturer til England og så lidt smør.

De første tre mænd af betydning, jeg kan huske, var gamle Breinholt, skibsbygger Dahl og møller Hansen på Spangsberg

mølle, ja, og så distriktslæge Bruun, der anlagde det smukke anlæg ved vandtårnet, det, der nu kaldes Byparken. Af senere foregangsmænd med hensyn til plantning husker jeg bedst direktør Ebbesen på Valsemøllen, sagfører Hansen og konsul Lauritzen.

Konsul Lauritzen og Esbjerg by og havn er uløseligt sammenknyttet. Også fiskeriet skylder ham meget. Han satte fart i det, smittede det med sit gå-på-mod. Hans store forretning deltes forøvrigt senere i en lang række særlige enkelt-virksomheder, der stadigvæk er rygraden i Esbjergs erhvervsliv: Eriksen & Christensen, der nu ledes af Harald Eriksen, en søn af en af medstifterne — J. Lauritzens kulforretning — Valsemøllen, der under direktør Langergaards ledelse er blevet en af Nordens største og mest moderne møller, og min nabo gennem mange år, tovværksfabrikken. Jeg husker, da konsulen byggede den første lille reberbane, som dog hurtigt voksede, ikke mindst efter at den nuværende leder, konsul Broegaard, kom til i begyndelsen af århundredet. Nu er den vel en af Danmarks største virksomheder af sin slags.

I 1911 eksproprierede byen en del jord og deriblandt også min ejendom, som jeg dog forpagtede indtil 1914, hvilket år jeg definitivt forlod landbruget og blev kreaturkommissionær, og det har jeg været siden, samtidig med at jeg har passet en række offentlige hverv — heriblandt kassererposten i Esbjerg og Omegns Landboforening gennem 40 år.

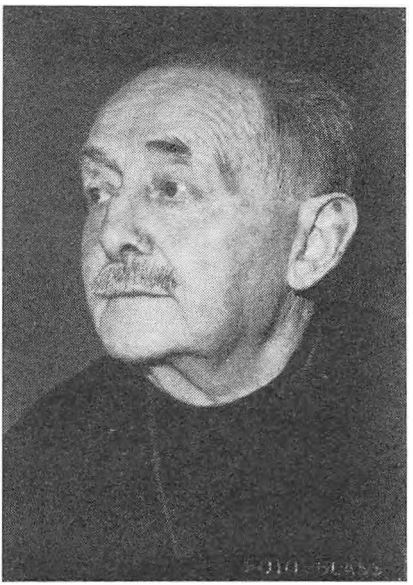
Endelig går vi til Guldager, hvor den gamle sognefoged *Mads Peter Hansen*, født 7. Maj 1866, fortæller:

— Efter en vinter på højskole og en på landbrugsskole kom soldaterårene, og da jeg derefter kom hjem, blev gården delt mellem min bror og mig, jeg for min part byggede en ny gård.

I 1900 blev jeg valgt til sognefoged. Esbjerg var jo vor naboby, og dens vækst blev fulgt med interesse af os alle. Flere gange er vi her i Guldager kommet i forbindelse med adskillige af byens dygtige mænd. Deres initiativ mærkede vi også her i Guldager

sogn. F. eks. var Breinholt, skibsbygger Dahl og møller Hansen, Spangsberg, en overgang ejer af Sønderris og byggede da det store, smukke stuehus. — Konsul Lauritzen så vi alle op til som den fremsynede og driftige mand, både når det gjaldt handel og fiskeri, og vi bønder var meget interesserede i den måde, hvorpå han skabte gården »Hedelund« med dens mange plantninger.

Talte vi om Esbjerg, var det altid havnen, vi så hen til som byens gode ven. Det var havnen, vi troede på.

Sognefoged Mads Peter Hansen.

Byens vilde tid i 1896 og 97 var en dans om guldkalven, som vi i begyndelsen stod uforstående overfor, men efterhånden for nogles vedkommende blev grebet af.

Jeg husker, når jeg tog ind til byen med toget, hvorledes jeg da kunne se Nygårdsmarken tæt besat med folk, der ville købe jord. — Uden varsel kom omslaget, og i samme nu var alle køberne væk, og sælgerne stod tilbage med smerterne. Mange mennesker tabte så meget, at de måtte være glade, om de kunne sidde ved deres ejendomme. Også Jeg fik et lille tab, men dog ikke større, end jeg kunne smile ad det.

Men trods bølgegang og vildskab tabte vi aldrig her i omegnen troen på Esbjerg. — Det var stadig havet, vi så hen til. Handel og søfart kunne klare skærene, mente vi, og det slog da også til — for byen er trods skiftende konjunkturer stadig vokset.

I Guldager sogn har vi fra gammel tid haft nær tilknytning til havet, fordi vi havde Hjerting som havneplads, fiskeplads og til-

lige handelsplads. Jeg husker tydeligt som dreng, at vi i sognet havde to lukkede vogne: Herskabets på »Sønderris« og storkøbmandens fra Hjerting. — Men vestkystboerne blev ikke ved Hjerting, Esbjerg løb af med sejren. Jeg har selv været vidne til, hvordan sejladsen og fiskerflåden flyttede til Esbjerg. Rent økonomisk har Hjerting dog ikke tabt, men er bestandig gået fri. Nu er den blevet den hyggelige forstad til Esbjerg, hvor mange fiskere stadig ønsker at bo.

Min kone og jeg husker særlig godt kongebesøget i 1893, fordi min kone havde en særlig oplevelse. Festpladsen lå på nordsiden af Kongensgade i nærheden af Kronprinsensgade — og blev forresten i mange år derefter kaldt kongepladsen. — Min kone, der sad på en af de forreste bænke, fik under kongens (Chr. IX) tale et ildebefindende. Det så kronprinsen, den senere Frederik VIII, og sprang hen til hende med et glas vand samtidig med, at han støttede hende. Det var et kønt træk af kronprinsen.

Esbjerg ser fremad!

SAMTALE MED
BORGMESTER L. HØYER-NIELSEN

Borgmester L. Høyer-Nielsen.

De tiltrådte under besættelsen! Var det svært at være borgmester i disse år?

Det *var* et *noget* besværligt job, som jeg dog ikke skal komme nærmere ind på, men det *gik* jo! Vor hovedopgave var den at skåne byen og dens borgere mest muligt, og uden at jeg iøvrigt skal fremhæve mig selv eller andre, må jeg have lov til at sige, at, til trods for den udsatte post, Esbjerg lå på, det store antal tyskere, der var her, og den fremskudte stilling, Esbjerg indtog i modstandsbevægelsen, bl. a. med den første folkestrejke, så slap såvel borger som by forholdsvis smertefrit. Vi slap for privat indkvartering f. eks., schalburgtagen kunne have været langt større, og antallet af menneskeofre, hvor tragisk og beklagelig hver enkelt end var, blev ringe i forhold til flere andre steder.

Hvilke planer har Esbjerg for fremtiden?

Vi må først og fremmest have sporene fra besættelsestiden udslettet i den udstrækning, vi kan få lov til det. De mange bunkers og de store kanonstillinger (Esbjerg var jo efter tysk sigende

Nordeuropas stærkeste fæstning) er der jo endnu ikke givet tilladelse til at fjerne. På de mange områder, hvor ejendomme eller ting blev ødelagte, og på de endnu flere områder, hvor al udvikling gik i stå, er der foreløbig nok at tage fat på. Alene at bringe en ting som gadebelysningen op på, hvad den bør være, vil koste ¼ million kr., og at få boligforholdene gjort normale, når vi mangler ca. 1200 lejligheder og knap nok kan følge med i den årlige tilvækst, vil beløbe sig til meget store summer; men det er til gengæld den vigtigste af alle de foreliggende opgaver — hvis man da tror på Esbjergs udvikling i fremtiden!

Tror *De* på Esbjergs udvikling i fremtiden?

Ja, *det* gør jeg! Landets vise fædre så rigtigt, da de i sin tid placerede en havn på Jyllands vestkyst. Og denne beliggenhed, der er Esbjergs største aktiv, kan ingen tage fra os.

Esbjergs eksistens er baseret på indførsel og udførsel mellem Danmark og det vestlige Europa, og selv om det synes at gå meget langsomt med at komme i gang igen efter krigen, så kan der ikke være nogen tvivl om, at de fornylig afsluttede englandsforhandlinger, marshallhjælpen og den almindelige udvikling såvel herhjemme som i Vesteuropa må give forøget omsætning på Esbjerg havn -- ligesom det strålende initiativ, der udvises af fiskerierhvervets mænd i Esbjerg, sildefiskeri, grønlandsfiskeri m. v., naturligvis må give os tro på og tillid til, at Esbjergs *andet* store hovederhverv, der langsomt, men sikkert er vokset op sideordnet med havnens øvrige udvikling, også har en god fremtid for sig.

Ved siden af disse to hovederhverv er det ved forenede private og offentlige kræfter lykkedes i den nyere tid at oparbejde en del industri udover den, der direkte er knyttet til havnen og fiskeriet. Disse bestræbelser fortsættes naturligvis stadigvæk, — Esbjerg by har lige sikret sig et ret stort areal til industribrug —, således at ensidigheden i byens udvikling bliver knap så iøjnefaldende som tidligere.

Får verden og dermed Danmark lov at udvikle sig i blot nogen-

lunde ro i de kommende år, tror jeg, at Esbjerg står overfor en meget rig udvikling, der yderligere vil placere vor by smukt i rækken af danske købstæder.

Hvilke enkelt-planer har man med hensyn til havnens og byens udvikling i den nærmeste tid?

For *havnens* vedkommende foreligger der fuldt færdige planer om udvidelse af fiskerihavnen med to bassiner mod nord tilligemed en række andre foranstaltninger. For trafikhavnens vedkommende — hvor der desværre foreløbig er altfor rigeligt med kajplads — er den næste udvidelse også projekteret i form af en bred midterpier parallel med den nuværende hovedkaj.

For *byens* vedkommende foreligger en lang række udvidelsesplaner. Nøglen til al virksomhed i vor moderne tid er elektriciteten, og derfor er udvidelsen af *dampcentralen* det første, der bør nævnes. Her bygges i øjeblikket en ny kedel og en ny turbine på 18000 kW (centralens nuværende kapacitet er ca. 8000 kW), og der er allerede givet i ordre to nye kedler og en ny turbine på 30.000 kW. Ialt vil udvidelserne indenfor »Vestkraft« med ledningsnet — hvor vi bl. a. over Skive får ringforbindelse med Århus — i de kommende år komme til at koste ca. 32 millioner kr. Til gengæld vil elektricitetsprisen — lige forhold iøvrigt forudsat — kunne komme ned på under det halve. *Gasværket* er ligeledes i stærk udvikling og kræver i den nærmeste fremtid et helt nyt ovnanlæg for at kunne være på højde med, hvad borgerne kan kræve. Det tredie og måske ikke mindst vigtige af vore værker — *vandværket* — har længe i bogstavelig forstand kørt på pumperne, og udarbejdelsen af projektet med et nyt vandværk 7—8 km syd for byen og prøveboringerne er nu så langt fremme, at det næppe kan vare ret længe, før der skal ofres adskillige millioner kroner på denne opgave.

Vedrørende *skolevæsenet* kan siges, at den tid, der er gået siden besættelsen, har været brugt til istandsættelse af de stærkt ødelagte skoler samt til udbygning af skolerne i den del af Esbjerg,

der blev indlemmet i den sidste del af besættelsestiden, og nu melder der sig nye, store krav til kommunen for at holde trit med byens vækst både befolkningsmæssigt og arealmæssigt. Skolevæsenet har meget store planer både om udvidelser af de bestående skoler og bygning af nye, hvorfor man foreløbig har reserveret en plads bagved fiskerhøjskolen og en plads ved Stormgades forlængelse til nye skoler.

Mens vi er ved nye skolers placering, kan jeg nævne, at der med hensyn til *boligbyggeri* er planer om en hel ny by, som Esbjerg Boligselskab vil opføre på Spangsberggårdens jorder, ligesom de to gamle boligforeninger, som i øjeblikket i fællesskab bebygger den gamle dyrskueplads med en hel lille by, har store planer om nyt byggeri. Og endelig har kommunen selv planer om et betydeligt byggeri ved Strandvejen, ved Strandbyplads og ved Jernbanepladsen.

I de kommende år forestår en lang række *gade-, vej- og kloakarbejder,* navnlig i de indlemmede distrikter, således at Esbjergs »nye beboere« også på dette område skal kunne føle sig hjemme i vor by. Samtidig arbejdes der naturligvis stadig på bygningen af det vejnet til det øvrige Jylland, der er af så stor betydning for både Esbjerg havn og det øvrige Jylland, hvis interesse i den korteste og bedst mulige forbindelse til eksport- og importhavnen er indlysende. Diagonalvejene til Åbenrå, Århus og Randers står stadig på arbejdsprogrammet.

Sygehusudvalget har meget store udvidelsesplaner der blev aktuelle, efter at det kommunale sygehus i Esbjerg for få år siden blev *centralsygehus* for Ribe amt. Disse planers gennemførelse afhænger af mange forskellige ting, men glædeligvis ser det ud til, at behovet ikke længere er så stærkt, som overbelægningen for få år siden gav udtryk for.

Også på *De gamles Hjem* er der planer om forskellige udvidelser, hvis gennemførelse ligeledes er afhængig af mange forskellige forhold, men på dette område tør Esbjerg vist rose sig af, at den altid har omfattet sine gamle pionerer med interesse og velvilje.

Det samme »praleri« må jeg måske også have lov at gøre gældende med hensyn til stillingen overfor ungdommen, hvor de senere år har bragt en række goder fra *ungdomsskolen* til den nye *idrætspark* — som for tiden er under bygning for en sum af et par millioner kroner — og til *ungdomskollegiet,* som forhåbentlig snart påbegyndes efter et godt samarbejde mellem private og offentlige kræfter.

Af andre offentlige byggeforetagender skal nævnes, at det påbegyndte kompleks »*Retsgården*« — hvoraf hidtil kun arrestbygningen er fuldført — forhåbentlig i en ikke altfor fjern fremtid må blive færdiggjort med både politigård og domhus, og at Esbjerg kommune selv arbejder med spørgsmålet om en ny *administrationsbygning, ikke* et rådhus med mere eller mindre fjollede tårne, men en ganske almindelig administrationsbygning.

Til slut skal jeg omtale 3 store projekter, der ikke alene står i nøje sammenhæng med vort arbejde med byplanen, men også har — navnlig for det enes vedkommende — direkte indflydelse på byplanens udseende:

Det første projekt er *lufthavnen,* hvor det ikke skal være nogen hemmelighed, at vi er meget skuffede over, at staten, der overtog havnen efter dens totale ødelæggelse under besættelsen, endnu ikke har foretaget sig noget for at få gennemført det af rigsdagen vedtagne forslag om at gøre Esbjerg til en lufthavn af klasse B. Da Esbjerg i sin tid ved oprettelsen af Danmarks første kommunale lufthavn viste fremsyn på dette vigtige område, og da Esbjergs beliggenhed på landkortet også i luftmæssig henseende må være god, burde disse planer have været meget længere fremme.

Det andet projekt er *Fanø-broen,* på hvis forundersøgelser og forarbejde Esbjerg kommune har ofret ca. ¼ million, og hvis gennemførelse vil være af meget stor interesse ikke alene for Esbjerg og dens nærmeste omegn, men for hele det østlige Sydjylland, Sønderjylland og Fyn, derved at den giver uhindret adgang til Danmarks fineste badestrand.

Det tredie og allerstørste af samtlige nævnte projekter er det, der for tiden arbejdes med i Generaldirektoratet for Statsbanerne, nemlig *flytningen af Esbjergs jernbanestation og jernbanelinierne* til og fra Esbjerg, således at den deling af Esbjerg i østerby og vesterby, som jernbaneterrænet nu bevirker, bortfalder. Dette projekt, hvis bekostning løber op i mange millioner, er der endnu ikke taget stilling til fra Esbjerg byråds side, og før man kender dets plusser og minusser, vil det naturligvis være svært at vurdere det, men personlig tror jeg, at dets gode sider for Esbjerg er så store, at bekostningen ikke bør virke afskrækkende.

Jeg håber, at jeg med det billede, jeg her har oprullet, har bevist, at bystyret i høj grad arbejder for at gøre Esbjerg til en by, som det er værd at leve i — og det er også mit indtryk, at borgerne i almindelighed ikke alene skatter *til* dette, men også skatter *på* det!

De år, der kommer, vil måske på mange måder blive vanskelige, men når bystyret vil arbejde sagligt og nøgternt, og borgerne støtter styret i dets bestræbelser, så skal vi også nok komme godt igennem disse år. *To* verdenskrige og adskillige verdenskriser har ikke kunnet rokke ved Esbjergs placering i vort land og byens betydning for det danske samfund, og der er ingen tvivl om, at ved fornuftigt arbejde og samarbejde i de kommende år vil vi ikke alene kunne bevare, men også yderligere forstærke den smukke position, Esbjerg ved sit 50 års købstadsjubilæum indtager blandt de danske købstæder — en position, som kun de tusinder samvirkende kræfter har kunnet skabe, og som der er grund til ved denne lejlighed at sige tusinder af nuværende og tidligere esbjergensere, der stadig med interesse følger deres gamle by, en velment tak for.

Efterskrift.

I 1943 udgav byen et festskrift i anledning af havnens 75 års jubilæum, i hvilket byens og dens institutioners samt erhvervslivets historie blev skildret hovedsageligt på grundlag af trykte kilder. Jeg har derfor set det som denne bogs særlige opgave at gengive, hvad borgere, der har levet de sidste 50 år med her i byen, kan huske om *mennesker og begivenheder* fra dette tidsrum. Bogens indhold bygger altså udelukkende på disse menneskers mundtlige beretninger.

Arne Jørgensen.

Indhold:

Hyldest til Esbjerg
af Torben Jensen 5
Mennesker og begivenheder i Esbjergs historie
af fhv. borgmester M. Mortensen og fhv. handelsminister, konsul J. Villemoes 9
Typer fra første og anden generation
af forfatteren T. Tobiassen Kragelund 42
Omegnens folk og Esbjerg
af forfatteren T. Tobiassen Kragelund 81
Esbjerg ser fremad
Samtale med borgmester L. Høyer-Nielsen 89
Efterskrift 96